

udhëzues

**PËR PUNONJËSIT
E ADMINISTRATËS
PUBLIKE DHE
STRUKTURAVE
SHTETËRORE**

Rreth mbështetjes
rehabilituese dhe
riintegruese
për personat
që kthehen
nga zonat
e konfliktit

udhëzues

**PËR PUNONJËSIT
E ADMINISTRATËS PUBLIKE
DHE STRUKTURAVE SHETËRORE**

Reeth mbështetjes rehabilituese dhe riintegruese
për personat që kthehen nga zonat e konfliktit

Institute for Democracy and Mediation
Instituti për Demokraci dhe Ndërmjetësim

AUTORE

Dr. Erinda Bllaca, juriste

Eksperte për çështje të radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm

SHËNIM

Ky manual është hartuar në kuadër të programit “Riintegrimi i qëndrueshëm në komunitet i shtetasve shqiptarë të kthyer nga Siria”.

Ky program po zbatohet në Shqipëri nga Instituti për Demokraci dhe Ndërmjetësim, në bashkëpunim me Observatorin për të Drejtat e Fëmijëve dhe të Rinjve, si dhe Qendrën e Gruas për Zhvillim dhe Kulturë, nën koordinimin kombëtar të Qendrës së Koordinimit Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm, me financimin e Fondit Global të Angazhimit dhe Qëndrueshmërisë së Komunitetit (GCERF).

Pikëpamjet dhe informacionet e dhëna në këtë dokument janë vetëm të autorit dhe jo domosdoshmërisht shprehin pikëpamjet dhe qëndrimet e donatorit.

PËRMBAJTJA

PËRKUFIZIME	5
PJESA 1. HYRJE	7
1.1 KONTEKSTI I PËRGJITHSHËM	7
PJESA 2. KUADRI LIGJOR DHE INSTITUCIONAL, SI DHE POLITIKAT E NDËRHYRJES	9
2.1. KONTEKSTI LIGJOR DHE INSTITUCIONAL SHQIPTAR PËR ORIENTIMIN E QASJEVE R&R	9
2.2. PROFILI I TË KTHYERVE DHE FAKTORËT SHTYTËS QË ORIENTOJNË EKSTREMIZMIN	10
2.3. SFIDA INSTITUCIONALE NË KUADËR TË TË DREJTAVE DHE LIRIVE THEMELORE	11
PJESA 3. MENAXHIMI I PROCESVE TË R&R-SË	18
3.1 KËNDVËSHTRIM I PËRGJITHSHËM MBI SKENARËT E MUNDSHËM QË SHOQËROJNË KTHIMIN	18
3.2 MENAXHIMI I RASTEVE TË MUNDSHME: HAPAT DHE PROCEDURAT	20
3.3. PLANI I NDËRHYRJEVE	25
3.4. KOMUNIKIMI DHE KOORDINIMI ME AKTORËT KRYESORË	27
PJESA 4. PRAKTIKA TË MIRA R&R	31
4.1. RASTE STUDIMORE DHE PRAKTIKA TË MIRA	31
4.2. INSTRUMENTAT PËR PROGRAMET R&R	33
SHTOJCA	38
SHTOJCA 1.	38
SHTOJCA 2	40
BIBLIOGRAFIA	41

SHKURTESA

DPBSH	Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve
DPRPR	Divizioni për Parandalim dhe Riintegrimin e Personave të Radikalizuar
EDH	Ekstremizmi i dhunshëm
ERG22+	Intrumenti i vlerësimit të rrezikut
HCR-20	Intrumenti i vlerësimit të rrezikut të dhunës
IDM	Instituti për Demokraci dhe Ndërmjetësim
IEVP	Institucione të vuajtjes së dënimit
KEDH	Kundërvënia ndaj ekstremizmit të dhunshëm
KVSP	Këshillat Vendorë të Sigurisë Publike
LHK	Luftëtarët e huaj të kthyer
LKEDH	Lufta kundër ekstremizmit të dhunshëm
ODIHR	Zyra për Institucione Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut
OJQ	Organizatat joqeveritare
OSBE	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë
PCVE	Parandalimi dhe kundërvënia ndaj radikalizimit dhe ekstremizmit të dhunshëm
PTSD	Çrregullimi posttraumatik i stresit
R&R	Rehabilitimi dhe riintegrimi
RAN CoE Returnee 45	Intrumenti i Vlerësimi i rrezikut
TRAP-18	Protokolli i vlerësimit të Radikalizimit Terrorist
UN CRC	Konventea e OKB-së për të Drejtat e Fëmijës
VERA	Intrumenti i vlerësimit të rrezikut për ekstremizëm të dhunshëm në burgje
VERA-2R	Vlerësimi i rrezikut të ekstremizmit të dhunshëm

PËRKUFIZIME

EKSTREMIZMI I DHUNSHËM – përfaqëson fazën përfundimtare të procesit të radikalizimit dhe i referohet besimeve dhe veprimeve të njerëzve që mbështesin ose përdorin dhunën e motivuar ideologjikisht për të arritur objektivat politike, fetare ose ideologjike. Ekstremistët e dhunshëm nuk janë vetëm individët që janë të gatshëm të përqafojnë dhunën fizike, por edhe individët që mbështesin, rekrutojnë ose avokojnë në mënyrë aktive në favor të një ideologjie ekstremiste të dhunshme.

KUNDËRVËNIA NDAJ EKSTREMIZMIT TË DHUNSHËM (KEDH) – nënkupton nisma dhe strategji që përqendrohen te lufta kundër procesit të radikalizimit dhe frenimi i rekrutimit të ekstremistëve të dhunshëm. Është një reagim gjithëpërfshirës që synon mobilizimin dhe fuqizimin e aktorëve të ndryshëm, si për shembull, institucionet e sigurisë, pushtetin vendor, arsimtarët, punonjësit socialë, komunitetin fetar dhe shoqërinë civile, me qëllim promovimin e vlerave qytetare dhe respektimin e të drejtave të njeriut. KEDH trajton edhe “kushtet që favorizojnë” përhapjen e EDH dhe terrorizmit, duke marrë parasysh dhe duke ndihmuar në zbutjen e zemërimit, që mund të shfrytëzohet nga ekstremistët dhe mbështetësit e tyre.

LUFTËTARËT E HUAJ TË KTHYER – i referohet individëve të cilët udhëtojnë drejt një shteti që nuk është shteti i tyre i qëndrimit apo i nënshtetësisë, me qëllim kryerjen, planifikimin, përgatitjen dhe/ose pjesëmarrjen në akte terroriste apo ofrimin dhe/ose përfundimin e trajnimit terrorist, qoftë ai edhe në lidhje me një konflikt të armatosur.

NDËRTIMI I KAPACITETEVE - një proces me anë të së cilit individët, institucionet dhe shoqëritë zhvillojnë aftësitë, individualisht dhe kolektivisht, për të kryer funksione, për të zgjidhur probleme, si dhe për të vendosur dhe arritur qëllimet e tyre.

DERADIKALIZIMI – është një proces që kryhet më së shumti përmes një sistemi programesh dhe masash që synojnë uljen e shkallës së pikëpamjeve ideologjike dhe riintegrimin e individëve të radikalizuar në shoqëri. Ky proces mbështetet te supozimi se jo të gjithë personat që radikalizohen qëndrojnë gjithmonë të angazhuar ndaj kauzës së tyre. Programet e deradikalizimit, në praktikë,

synojnë individët e radikalizuar gjatë fazave të ndryshme të ciklit ekstremist, i cili përfshin periudhën para se të bëhen pjesë e një grupi apo rrjeti, si anëtarë aktivë apo pas largimit të tyre. Qëllimi i këtij procesi mund të jetë pengimi i përfshirjes së tyre në dhunë (deradikalizimi i sjelljes), apo ndryshimi i qëndrimeve dhe supozimeve të tyre ideologjike (deradikalizimi i mendimeve).

SHKËPUTJA NGA EKSTREMIZMI I DHUNSHËM

– i referohet një qasjeje restauruese, që inkurajon një individ të heqë dorë nga normat, vlerat, qëndrimet dhe aspiratat e përbashkëta të ekstremizmit të dhunshëm dhe terrorizmit. Shkëputja mund të jetë fizike - e cila nënkupton largimin fizik të individit nga grupi - dhe/ose psikologjike - që nënkupton shkëputjen e mendimeve të individit nga përfshirja në aktivitetet e grupit. Shkëputja nuk do të thotë domosdoshmërisht që një person ka ndryshuar ideologjikisht bindjet e tij, por përkundrazi sjellja e tyre e largon atë nga rrethanat e lidhura më parë me grupin e tyre të mëparshëm.

PROGRAMET E REHABILITIMIT DHE RIINTEGRIMIT

– janë programe që u drejtohen individëve të radikalizuar për akte të dhunshme, përfshirë, po jo vetëm, ata që kanë kryer vepra që lidhen me terrorizmin (në disa raste edhe familjet e tyre), si dhe ata që nuk kanë hyrë në sistemin e burgjeve, por mund të shfaqin në njëfarë mase mbështetje për ekstremizmin e dhunshëm, përfshirë ata që janë kthyer nga Siria dhe Iraku. Programet R&R zhvillohen brenda burgjeve, jashtë konteksteve të heqjes së lirisë, në komunitete, ose si pjesë e shërbimit të provës. Programet mund të ofrojnë trajnim arsimor dhe profesional, këshillim, mundësi punësimi, si dhe riedukim ideologjik. Ndërsa rehabilitimi dhe riintegrimi me bazë komunitetin nënkupton një tërësi nismash, të cilat sigurojnë që individët e kthyer të gëzojnë të njëjtat të drejta e të njëjtat mundësi si dhe anëtarët të tjerë të komunitetit. Si për shembull: aksesimi në shërbimet bazë mbështetëse, edukim, formim profesional, punësim, angazhim në vendimmarrjen vendore, akses në ndihmë ligjore etj.

PËRFITUES - konsiderohen të gjithë personat e kthyer nga zonat e konfliktit dhe familjet e tyre, në nevojë për shërbime rehabilituese dhe riintegruese.

FUQIZIMI - është një proces/fenomen që i lejon njerëzit të kenë kontroll më të madh mbi vendimet, asetet, politikat, proceset dhe institucionet që ndikojnë në jetën e tyre.

RADIKALIZIMI QË ÇON NË DHUNË - është një vendim për të hequr dorë nga ato procese politike ose metoda jo të dhunshme që nxisin ndryshimin, duke favorizuar miratimin e atyre metodave që e sjellin ndryshimin nëpërmjet dhunës.

REHABILITIMI – është faza kur personat përgjegjës ndërmarrin ndërhyrje për të trajtuar sjelljen dhe aftësitë njohëse të të kthyerve, duke zhvilluar aktivitete përgatitore për të përforcuar qëndresën personale të individit ndaj ekstremizmit të dhunshëm dhe për t'i përgatitur ata për riintegrim shoqëror. Kjo mund të ndodhë pas fazës së shkëputjes dhe/ose deradikalizimit, por mund të ndodhë edhe në të njëjtën kohë me këto procese. Veçanërisht, në kontekstin e luftës ndaj EDH-së, rehabilitimi përqendrohet në qëndrueshmërinë e posaçme ndaj ekstremizmit të dhunshëm, duke i rezistuar tërheqjeve të grupit të tyre të mëparshëm dhe siguron gatishmërinë e individit për riintegrim funksional shoqëror dhe largimin nga sjellja kriminale.

RIINTEGRIMI – është faza ku punonjësit ndihmojnë kalimin e individit të rehabilituar përsëri në "kushtet e dëshiruara" për t'u bërë pjesë e shoqërisë së zakonshme. Në të njëjtën kohë, punonjësit gjithashtu duhet të punojnë me komunitetin specifik ku ai individ përfundimisht do të banojë, për të zbutur stigmën sociale dhe për të kontribuar në pranimin e atij individit në shoqëri. Duhet theksuar se, në disa raste, kjo fazë në të vërtetë mund të konsiderohet "integrim" më shumë se "riintegrim", për shkak të rrethanave të mëparshme shoqërore të individit për të mos u integruar që në fillim. Megjithatë, përderisa termi "riintegrim" pranohet gjerësisht, edhe në këtë manual do të përdoret i njëjti term.

QASJA E INTEGRUAR – një qasje planifikimi që bashkon çështjet nga të gjithë sektorët, institucionet në nivele kombëtare dhe lokale, si dhe grupet e ndryshme të popullsisë.

QËNDRUESHMËRIA – faktorë, ide, institucione, çështje, prirje ose vlera që u mundësojnë individëve

dhe komuniteteve të zhvillojnë qëndresa/barriera për parandalimin e dhunës.

VLERËSIMI (DHE RIVLERËSIMI) – grup aktivitetesth të nevojshme për të kuptuar një situatë të caktuar, për të mbledhur, përditësuar dhe analizuar të dhëna që kanë të bëjnë me popullata shqetësuese (nevojat, kapacitetet, burimet etj), si dhe gjendjen e infrastrukturës dhe kushtet e përgjithshme socio-ekonomike në një vend/zonë të caktuar.

QASJE GJINORE – ndërgjegjësimi dhe shqyrtimi i nevojave, i përvojave dhe i statusit të diferencuar të grave dhe burrave bazuar në kontekstin shoqëror dhe kulturor.

VLERËSIM RREZIKU – proces që përfshin grumbullimin sistematik dhe interpretimin e informacionit të nevojshëm që u duhet profesionistëve të trajnuar për të siguruar të dhënat që përcaktojnë se sa gjasa ka një individ i caktuar për t'u angazhuar në veprime të dëmshme dhe për të vlerësuar natyrën dhe ashpërsinë e këtij dëmi.

INSTRUMENT I VLERËSIMIT TË RREZIKUT

– kornizë për grumbullimin e të dhënave që ndihmojnë në marrjen e një vendimi, e cila ofron një metodë jodiskriminuese për të vlerësuar në mënyrë të strukturuar prirjen e një individit për të shkaktuar dëm, si dhe natyrën dhe shkallën e atij rreziku, duke u bazuar në informacionet e marra nga burime të shumfishta.

PJESA 1. HYRJE

1.1 KONTEKSTI I PËRCJITHSHËM

Gjatë dekadës së fundit, "kundërvënja ndaj ekstremizmit të dhunshëm" (KEDH) është shfaqur si një paradigmë e rëndësishme globale në fushën e sigurisë, por shpeshherë e debatuar nga aktorë të ndryshëm. KEDH përbëhet nga politika dhe programe të krijuara për të minimizuar numrin e individëve që mbështesin ose përfshihen në dhunë të paligjshme, të lidhur me ideologjitë (grupimet) radikale politike, shoqërore, kulturore, fetare etj. Ndryshe nga programet tradicionale kundër terrorizmit – të fokusuara në hetimin/zbulimin dhe asgjësimin e kompleteve të organizatave ekstremiste ose terroriste që përbëjnë një kërcënim urgjent të dhunshëm – përpjekjet e KEDH-it mund të jenë më të gjera në konceptim. Ato mund të fillojnë nga reduktimi i faktorëve shtytës që krijojnë mundësi për rekrutimin e terroristëve, duke vazhduar me fushatat që rrisin ndërgjegjësimin e komuniteteve dhe forcojnë efektivitetin e propagandës ekstremiste të dhunshme, apo deri tek ndërhyrjet në nivel individual për ata që mbështesin ekstremizmin e dhunshëm, e që përmblyen përmes rehabilitimit dhe riintegritimit të individëve të kthyer nga zonat e konfliktit në Siri dhe Irak. KEDH synon të trajtojë ekstremizmin e dhunshëm të individëve që veprojnë vetëm ose në koordinim me një grup apo lëvizje ekstremiste, si dhe përmes mbështetjes dhe përhapjes së ideologjive të dhunshme.

Ndërsa KEDH prezantohet si një qasje më gjithëpërfshirëse dhe proaktive ndaj fenomenit kompleks të ekstremizmit të dhunshëm, paradigma është plot polemika dhe sfida të vazhdueshme, të cilat vazhdojnë të diskutohen anembanë globit, duke "prodhuar" kështu praktika të mira orientuese në bazë të konteksteve sociale, ekonomike dhe kulturore.

Në kontekstin e zbatimit të programeve rehabilituese dhe riintegruese, kundërveprimi i suksesshëm i ekstremizmit të dhunshëm kërkon përdorimin e një qasjeje tërësore që përfshin angazhimin e aktorëve të shumtë në një sërë sektorësh të ndryshëm, duke përfshirë qeverinë qendrore dhe vendore, shoqërinë civile, sektorin privat, akademinë, si dhe institucionet rajonale

e ndërkombëtare. Ky udhëzues synon të ofrojë njohuri të përgjithshme orientuese për çështje të ndjeshme që lidhen me mënyrat e adresimit të ekstremizmit të dhunshëm (përfshirë kundërvënien ndaj ekstremizmit të dhunshëm); si dhe të shpjegojë spektrin KEDH të qasjeve jo të dhunshme për të luftuar terrorizmin, kur përfshihet parandalimi, ndërhyrjet dhe programet e rehabilitimit/riintegritimit për LH të kthyer nga zonat e konfliktit.

Ky manual paraqet hapa praktikë ndërhyrjeje për punonjësit e administratës publike që bëjnë pjesë në ministrinë e linjës (si p.sh.: Ministria e Brendshme, Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, Ministria e Arsimit, Sporteve dhe Rinisë, Ministria e Drejtësisë dhe të gjitha strukturat e varësisë) që kanë rol në ndërhyrjet përkatëse dhe mbështetjen institucionale për zbatimin e proceseve rehabilituese dhe riintegruese për të kthyerit nga zonat e konfliktit dhe familjet e tyre. Një rol të posaçëm në këtë proces gjithëpërfshirës ka luajtur dhe luan edhe Qendra e Koordinimit kundër Ekstremizmit të Dhunshëm pranë Kryeministrit, së cilës do t'i dedikohet një seksion përshkrimor në lidhje me misionin dhe rolin e saj në koordinimin e aktorëve të ndryshëm shtetërorë dhe joshtetërorë në kundërvënien ndaj ekstremizmit të dhunshëm.

Ky udhëzues ofron një qasje informuese të hollësishme për proceset rehabilituese dhe riintegruese, si dhe rolin e pazëvendësueshëm të çdo punonjësi të administratës publike, në kontakt të drejtpërdrejtë ose jo me luftëtarët e huaj dhe familjet e tyre, të kthyer nga zonat e konfliktit.

Struktura e modulit është e organizuar si më poshtë:

- **pjesa e parë** jep një prezantim të udhëzuesit, audiencën e synuar dhe përfutjesit, strukturën dhe metodologjinë;
- **pjesa e dytë** ofron një pasqyrë të kuadrit ligjor dhe institucional dhe politikat e ndërhyrjeve/përgjigjeve institucionale për rehabilitimin dhe integrimin;
- **pjesa e tretë** përqendrohet në kontekstin konkret të menaxhimit të rasteve dhe sfidat

kryesore në identifikim, vlerësim, ndërhyrje, ndjekje dhe përfundim të plotë të ndërhyrjeve;

- **pjesa e katërt** dhe e fundit ilustron disa ushtrime dhe raste studimore që orientojnë zbatimin e ndërhyrjeve rehabilituese në vende të ndryshme, duke orientuar identifikimin e indikatorëve të suksesit;
- **bibliografia** është përshkruar si një mundësi për lexim të thelluar dhe qasje kërkimore që orientohet drejt profilizimit të punonjësve publikë në rolin e tyre parandalues.

Ky udhëzues është konceptuar si një instrument praktik, i cili orienton në mënyrë të qartë hapat dhe praktikën e punës së punonjësve të administratës publike, duke ofruar gjithashtu aftësi praktike, ushtrime dhe modele formatesh që mund të lehtësojnë punën e profesionistëve. Ai ka gjithashtu për qëllim rritjen e vetëdijësitimit për rëndësinë e bashkëpunimit mes politikëbërësve dhe

profesionistëve gjatë zhvillimit dhe zbatimit të këtyre programeve të R&R.

Ndërhyrjet orientohen nisur nga supozimi se konteksti luan rëndësi specifike, duke sqaruar se një qasje e suksesshme për të ndryshuar sjelljen e një individi radikal përmes përpjekjeve të rehabilitimit dhe riintegritimit mund të jetë efektive dhe e qëndrueshme vetëm nëse përfshihen në proces të gjithë aktorët/ grupet e interesit. Nëse individi ndryshon, por nuk ka mbështetjen e familjes së tij/ saj, ai/ajo me siguri do t'i kthehet përsëri sjelljes radikale. Nëse familjet nuk kanë mbështetjen e komunitetit, shërbimeve vendore dhe shkollave të tyre, ata nuk mund ta garantojnë ndryshimin e tyre, ndaj, si pasojë individi mund të kthehet prapa. Nëse komuniteti nuk ka mbështetje nga qeveria ose pushteti vendor, ai nuk mund të garantojë ndryshimin e bërë dhe shkolla/bashkëmoshatarët, familja apo individi mund të kthehen pas në formë regresive.

PJESA 2. KUADRI LIGJOR DHE INSTITUCIONAL, SI DHE POLITIKAT E NDËRHYRJES

2.1. KONTEKSTI LIGJOR DHE INSTITUCIONAL SHQIPTAR PËR ORIENTIMIN E QASJEVE R&R

Radikalizmi dhe ekstremizmi i dhunshëm që çon në terrorizëm janë fenomene të shumanshme, të natyrës globale dhe lokale. Natyra transnacionale e kërcënimit kërkon bashkëpunim të vazhdueshëm në të gjitha aspektet, për të garantuar një përgjigje të koordinuar. Një qasje gjithëpërfshirëse kërkon kontribute nga të gjithë nivelet dhe aktorët, për të kanalizuar në drejtimin e duhur grupin e faktorëve kompleks shtytës, qofshin ata globalë apo lokalë, të cilët i çojnë individët drejt ekstremizmit të dhunshëm¹.

Përpjekjet e strukturave shqiptare kundër terrorizmit kanë qenë gjithmonë aktive, jo vetëm për shkak të anëtarësimit të tyre në strukturat euroatlantike, por gjithashtu, përmes pjesëmarrjes në misione paqeruajtëse apo në nismat globale kundër terrorizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm. Shqipëria ka qenë mbështetëse dhe pjesëmarrëse në koalicionin global kundër terrorizmit ndërkombëtar dhe është anëtare e Koalicionit Global kundër ISIS-it.

Duke u mbështetur te masat dhe programet në funksion të parandalimit dhe luftës kundër ekstremizmit të dhunshëm, Shqipëria ofron një kuadër të plotë ligjor që synon të parandalojë dhe të ndjekë penalisht rastet e financimit, mbështetjes apo pjesëmarrjes në akte terroriste brenda territorit të saj. Kuadri ligjor përfshin legjislacionin kundër pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit,

legjislacionin penal [amendimin e Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë në vitin 2015, për të penalizuar veprat që lidhen kryesisht me fenomenin e rekrutimit dhe pjesëmarrjes në luftëra të huaja (luftëtarët e huaj)] apo edhe strategjitë e posaçme për të parandaluar përhapjen e ekstremizmit të dhunshëm në Shqipëri². Këto ligje janë amenduar në përputhje me ecurinë e kërcënimeve terroriste, sidomos pas anëtarësimit të vendit në NATO. Krahas tyre, Shqipëria ka ratifikuar Konventën e OKB-së kundër terrorizmit, duke qenë pjesë e Strategjisë Globale të OKB-së kundër terrorizmit (2006). Në kontesktin kombëtar, Shqipëria ka hartuar një sërë strategjish dhe planesh veprimi për kundërvënien ndaj ekstremizmit të dhunshëm, si p.sh.: Strategjia Kombëtare për Zhvillim dhe Integrim (2015–2020), Strategjitë Kombëtare të Sigurisë (2014), Strategjia Kombëtare Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm (2015 dhe 2021), Strategjia Ndërsektorale e Luftës Kundër Terrorizmit 2021–2025, si dhe Plani i Veprimit 2021–2023.

Në kuadër të konsolidimit të strukturave dhe mekanizmave kundër ekstremizmit të dhunshëm, Shqipëria ka ndërtuar struktura të posaçme dhe të përshtatshme për të reaguar ndaj rasteve të terrorizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm, si: Drejtoria e Antiterrorit në Policinë e Shtetit, njësitë homologe në Shërbimin Informativ Shtetëror dhe Agjencinë e Inteligjencës dhe Mbrojtjes, Drejtoria e Përgjithshme e Parandalimit të Pastrimit të Parave, e cila ofron ndihmesën e saj, edhe pse nuk është e lidhur drejtpërdrejt me çështjet kundër terrorizmit dhe, së fundmi, Shqipëria ka një Koordinator Kombëtar Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm,

....

- 1 Burim: "Luftëtarët e huaj terroristë" - Manual për Institutet e Trajnimit Gjyqësor të Evropës Juglindore, UNODC, 2019. https://www.unodc.org/pdf/terrorism/Foreign_Terrorist_Fighters_Handbook/ALBANIAN_FTF_SEE_Manual_2019.pdf
- 2 Në vitin 2015, Qeveria e Republikës së Shqipërisë miratoi një Strategji Gjithëpërfshirëse Kombëtare Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm, që përshkruan një sërë masash dhe veprimesh që duhet të ndërmerren nga një gamë e gjerë e palëve të interesuara të qeverisë dhe sektorit publik që punojnë në arsim, zbatimin e ligjit dhe mirëqenien sociale, <https://cve.gov.al/national-cve-strategy/>

shndërruar në një Qendër Koordinimi KEDH pranë Kryeministrit³.

Së treti, këto institucione kanë një bashkëpunim të mirë me komunitetet e qytetarëve – sidomos me ato fetare, me aktorë të shoqërisë civile dhe pushtetin vendor – për parandalimin e ekstremizmit me origjinë ideologjike fetare, përmes pilotimit të programeve rehabilituese dhe riintegruese.

2.2. PROFILI I TË KTHYERVE DHE FAKTORËT SHTYTËS QË ORIENTOJNË EKSTREMIZMIN

Ndërsa përkufizimi dhe shtrirja e termit "luftëtar i huaj terrorist" mbetet mjaft i debatueshëm, vitet e fundit ai është përdorur zakonisht për t'iu

referuar individëve që kanë udhëtuar nga shtetet e tyre në shtetet e tjera, me qëllim pjesëmarrjen ose mbështetjen e akteve terroriste, përfshirë në kontekstin e konfliktit të armatosur, veçanërisht në Irak dhe Siri. Për herë të parë ky përkufizim u përdor zyrtarisht duke iu referuar luftëtarëve që vinin jashtë vendeve të zonës së konfliktit, për të luftuar përkrah Al-Kaedës në Afganistan. Sipas interpretimit të Akademisë së Gjenevës për të Drejtën Ndërkombëtare Humanitare dhe të Drejtat e Njeriut: "Një luftëtar i huaj është një individ që largohet nga vendi i tij/saj i origjinës ose vendbanimi i zakonshëm, për t'u bashkuar me një grup të armatosur joshtetëror në një konflikt të armatosur, jashtë shtetit, i cili është i motivuar kryesisht nga ideologjia, besimi dhe/ose farefisnia"⁴.

PËRPRJEKJET E OKB-SË PËR KONTEKSTUALIZIMIN E LUFTËTARËVE TË HUAJ TERRORISTË

Në rezolutën 2178 (2014) përfshihej gjithashtu një përkufizim shumë i dobishëm i LHT-ve: Luftëtarët e huaj terroristë janë "individë që udhëtojnë në një shtet tjetër, që nuk është shteti i tyre i banimit ose i nënshtetësisë, për qëllime të kryerjes, planifikimit, përgatitjes ose pjesëmarrjes në aktet terroriste, ofrimin ose ndjekjen e trajnimit terrorist, duke u përfshirë edhe në konfliktin e armatosur". Në dhjetor të vitit 2017, Këshilli i Sigurimit të Kombeve të Bashkuara miratuan rezolutën 2396 (2017) për të rikonfirmuar edhe një herë përkufizimin e LHT-ve, si dhe u bëri thirrje Shteteve Anëtare të ndalonin kërcënimin që paraqisnin LHT-të që ktheheshin ose shpërnguleheshin nga zonat e konfliktit.⁵

Përkufizimi i mësipërm përmban një sërë elementesh të cilat duhet të nxirren në pah. Së pari, përkufizimi i bërë nga Këshilli i Sigurimit të Kombeve të Bashkuara është i vlefshëm vetëm për luftëtarët e huaj, të cilët udhëtojnë për qëllime të veprimtarive "terroriste". Gjithsesi, jo të gjithë luftëtarët e huaj udhëtojnë kryesisht për qëllime terroriste. Por, jo gjithmonë jemi në këto kushte të qarta: në rase të ndryshme, këta individë (luftëtarë të huaj, të cilët mund të kenë kryer krime në vendlindjen e tyre), mund të udhëtojnë pa shfaqur qëllime për një akt terrorist. Për pasojë, ata nuk janë domosdoshmërisht "terroristë" dhe nuk duhet të trajtohen si të tillë.

Gjithashtu, përkufizimi i bërë nga Këshilli i Sigurimit të Kombeve të Bashkuara përdoret në të gjitha rastet, pavarësisht nëse LHT-të janë përfshirë apo jo në një konflikt të armatosur. Megjithatë, për shembull Komiteti Ndërkombëtar i Kryqit të Kuq ka bërë paralajmërime lidhur me "efektet potencialisht negative" që mund të ketë ngatërrimi i një konflikti të armatosur me terrorizmin, si dhe përcaktimi gabimisht i të gjitha grupeve të armatosura joshtetërore si terroriste.⁶

....

- 3 Burimi: VKM Për ngritjen e Qendrës së Koordinimit Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm (Qendra CVE) 2017.
- 4 Burim: Akademia e Gjenevës për të Drejtën Humanitare dhe të Drejtat e Njeriut, "Luftëtarët e Huaj sipas Ligjit Ndërkombëtar", Raport Akademik Nr. 7 (Tetor, 2014).
- 5 Kombet e Bashkuara, "Këshilli i Sigurimit nxiti forcimin e masave për t'u përballur me rreziqet që paraqesin luftëtarët e huaj terroristë që kthehen, duke miratuar rezolutën 2396 (2017)", 21 dhjetor 2017, SC/13138.
- 6 Komiteti Ndërkombëtar i Kryqit të Kuq, "Zbatimi i të Drejtës Ndërkombëtare Humanitare karshi terrorizmit dhe kundërterrorizmit", 1 tetor 2015.

Fenomeni global i luftëtarëve të huaj ka qenë manifestimi i vetëm më i dukshëm i dhunës në Ballkanin Perëndimor me luftëtarët që nisen në Siri dhe Irak, dhe në një masë më të vogël në Ukrainë. Megjithëse rajoni ka përjetuar relativisht pak episode të dhunshme në tokën e tij, kthimi i luftëtarëve të huaj në Shqipëri ka bërë që qeveria të kërkojë mbështetje për procesin e riintegritimit dhe rehabilitimit të luftëtarëve të huaj terroristë të kthyer dhe familjeve të tyre. Deri më tani, Shqipëria ka marrë një grup të vogël të kthyerish në fund të vitit 2020⁷ dhe në gusht 2021⁸.

Nuk ka asnjë profil ose rrugë të vetme për radikalizimin e një personi, aq më pak mund të flitet për hapësirën kohore në të cilën një person mund të shndërrohet në radikal. As niveli i arsimimit nuk orienton/profilizon një person si radikal. Sidoqoftë, është vërtetuar se ka disa faktorë socio-ekonomikë, psikologjikë dhe institucionalë që çojnë në ekstremizëm të dhunshëm. Specialistët i grupojnë këta faktorë në dy kategori kryesore:

- **"Faktorët shtytës"** janë tiparet negative sociale, kulturore dhe politike të mjedisit shoqëror të një personi, që i "shtyjnë" individët e dobët drejt rrugës së ekstremizmit të dhunshëm. Faktorët shtytës njihen zakonisht si "shkaqe themelore" dhe përfshijnë tipare të tilla si varfëria, papunësia, analfabetizmi, diskriminimi dhe marginalizimi politiko-ekonomik. Më tej, "faktorët shtytës" të cilët janë identifikuar se kontribuojnë në procesin e radikalizimit përfshijnë privimin ekonomik, korrupsionin e perceptuar dhe mosfunksionimin politik dhe institucional⁹.
- **"Faktorët tërheqës"** ushqejnë tërheqjen ndaj ekstremizmit të dhunshëm, si për shembull: ekzistenca e grupeve ekstremiste të dhunshme të mirëorganizuara, të cilat ndikojnë nëpërmjet diskutimeve/prezantimeve publike bindëse dhe programeve efektive që ofrojnë shërbime, të ardhura dhe/ose punësim në shkëmbim të

anëtarësimit. Grupet gjithashtu mund të joshin anëtarë të rinj duke siguruar mbrojtjen e tyre, si dhe premtimin e aventurës dhe lirisë. Për më tepër, këto grupe duket se ofrojnë ngushëllim shpirtëror, "një vend identitar" dhe një rrjet social mbështetës.

- Së fundi, ka **faktorë kontekstualë** që ofrojnë një terren të favorshëm për shfaqjen e grupeve ekstremiste të dhunshme, siç janë: shtetet e brishta, mungesa e sundimit të ligjit, korrupsioni dhe kriminaliteti.

Pavarësisht këtyre faktorëve, diskutimi i përgjithshëm teorik mbi faktorët që orientojnë "furnizimin" e armatës së individëve të radikalizuar ende nuk profilizon disa sjellje apo qasje që mund të përcaktojnë interpretimin.

2.3. SFIDA INSTITUCIONALE NË KUADËR TË TË DREJTAVE DHE LIRIVE THEMELORE¹⁰

Mbrojtja e të drejtave dhe lirive themelore: Në kushtet e veprimtarisë parandaluese apo zbuluese ndaj veprimeve të caktuara ekstremiste dhe terroriste, shpesh evidentohet [dhe, në disa raste, pranohet] një qasje "kufizuese" ndaj disa të drejtave themelore. Sfida institucionale konsiston në gjetjen/garantimin e mekanizmave efikase, balancues për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive themelore në kuadër të ligjit ndërkombëtar për konfliktet e armatosura.. Kjo mund të jetësohet në praktikë kur të gjithë organizmat institucionalë apo shtetërore të ndërmarrin politika që balancojnë gjerësisht sigurinë dhe të drejtat e njeriut, siç pretendojnë të bëjnë shumë politika kundër terrorizmit dhe të kthyerve nga zonat e konfliktit.

....

7 Burimi: GCERF, <https://www.gcerf.org/albania/>

8 Burimi: <https://apnews.com/article/europe-middle-east-syria-albania-5eabeab0033d8f8ef1972e1d3c27b92d>

9 Burimi: Manuali për luftëtarët e huaj, UNODC, 2019. Aksesuar https://www.unodc.org/pdf/terrorism/Foreign_Terrorist_Fighters_Handbook/ALBANIAN_FTF_SEE_Manual_2019.pdf

10 Guidelines for Addressing the Threats and Challenges of "Foreign Terrorist Fighters" - fq. 31. https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/393503_2.pdf

ASNJË RRETHANË NUK MUND TË JUSTIFIKOJË NDËRHYRJEN NË TË DREJTAT ABSOLUTE¹¹.

Cenimi i të drejtave absolute nuk është i lejueshëm në asnjë rrethanë. Të drejta të tilla, përfshijnë ato situata ligjore kur personi nuk mund të dënohet për një veprim apo mosveprim që në kohën e kryerjes së tij nuk ishte vepër penale. Gjithashtu, tek të drejtat absolute përfshihen prezumimi i pafajësisë, aspekte të tjera thelbësore për një gjykim të drejtë dhe të paanshëm, aspekte të lirisë së shprehjes, të besimit, e drejta për barazi dhe mosdiskriminim, ndalimi i torturës dhe keqtrajtimeve të tjera.

MASAT EMERGJENTE DUHET TË JENË TË JASHTËZAKONSHME, TË KUFIZUARA NË KOHË NË FUNKSIONIMIN DHE EFEKTIN E TYRE,

si dhe të justifikohen rreptësisht në të drejtën ndërkombëtare për të drejtat e njeriut. Shpallja e gjendjes së jashtëzakonshme mund të kryehet në raste shumë të rralla, kur kërcënohen interesa të larta kombëtare, që lidhen me sigurinë e jetës apo edhe shëndetin e njeriut. E drejta ndërkombëtare ka vendosur rregulla dhe kushte strikte, që konsistojnë në kufizimin në kohë, në efektet e tyre apo në territore të caktuara, në mënyrë që të shmangen të gjitha abuzimet që mund të kufizojnë të drejtat e njeriut në situata të tilla emergjente. Dhe, në asnjë rast, masat e marra në situata të tilla të veçanta nuk duhet të jenë kurrë diskriminuese.

KUFIZIMET E DISA TË DREJTAVE DUHET TË PËRSHKRUHEN NË LIGJ, TË JENË TË NEVOJSHME DHE PROPORCIONALE, SI DHE JODISKRIMINUESE.

Për pjesën më të madhe, të drejtat që preken nga dispozitat e FTF-së (e drejta për privatësi, liria e shprehjes dhe shoqërimin ose liria e besimit) janë të drejta të kualifikuara që i nënshtrohen kufizimeve, me kusht që ato kufizime të plotësojnë kërkesat strikte dhe të zbatohen në përputhje me rrethanat. Kufizimet e të drejtave dhe lirive themelore bëhen vetëm me ligj dhe duhet të jenë të nevojshme, proporcionale, si dhe jodiskriminuese. Ato duhet të zbatohen atëherë kur kufizimi i tyre vë në përballje një interes shumë të lartë, që argumentohet në mënyrë bindëse në bazë

të rrethanave.

QASJA RAST PAS RASTI.

Kuadri ligjor kërkon një qasje të targetuar dhe refuzon zgjidhjet "njëlloj për të gjithë". Ligjet në vetvete kanë një natyrë të përgjithshme dhe pritshmëritë e synuara arrihen vetëm nëse ndiqen procedura të drejta, që trajtojnë në mënyrë individuale çdo rast konkret, në mënyrë që ligji të bëhet i zbatueshëm dhe të jetë efikas. Edhe në rastet kur ligji është shumë i mirë në përmbajtje, por aktet nënligjore që e konkretizojnë atë nuk janë të mirëstudiuara a të detajuara rast pas rasti, ligji e humb vlerën e tij gjatë jetësisimit në praktikë. Analiza e rasteve lehtëson analizën e riskut dhe lehtëson hartëzimin e nevojave me kapacitetet institucionale.

SHKELJET DUHET TË PLOTËSOHEN ME MJETE TË PËRSHTATSHME JURIDIKE DHE LLOGARIDHËNIE.

Pavarësisht se sanksionet e ligjit nuk janë qëllim në vetvete, ato janë arma më e mirë për të siguruar zbatimin e tij në mënyrë të barabartë dhe jodiskriminuese ndaj të gjithë shkelësve. Mjetet juridike për ata që kanë shkelur ligjin, si dhe dëmshpërblimi për ata të cilëve u janë shkelur të drejtat, janë një kontribut i rëndësishëm në reflektimin ndaj gabimeve dhe krijimin e precedentëve për të ardhmen.

2.4. FAZAT KRYESORE TË NDËRHYRJES SË STRUKTURAVE QENDRORE

2.4.1. IDENTIFIKIMI:

Procesi i identifikimit të individëve që kanë udhëtuar drejt zonave të konfliktit në Siri dhe Irak bëhet përmes strukturave të shërbimeve sekrete dhe informative, strukturave kundër krimit të organizuar, krimit ekonomik dhe pastrimit të parave, si dhe strukturave të antiterrorit. Deri më sot, të dhënat zyrtare flasin për një numër rreth 140 individë shqiptarë të cilët, pas identifikimit, do të kthehen në Shqipëri.

Si pikënisje, është thelbësore të bëhet dallimi midis koordinimit në nivel kombëtar dhe një qasjeje lokale me pjesëmarrjen e shumë agjencive. Përgjegjësia

....

11 Burim: Udhëzues për adresimin e rreziqeve dhe sfidave ndaj "Luftëtarëve të huaj terroristë" në kuadër të të drejtave të njeriut, OSBE-ODIHR, 2018, https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/393503_2.pdf

për koordinim në nivel kombëtar përfshin përpjekjet e policisë dhe shërbimeve informative, vlerësimin e rrezikut të personave të kërkuar dhe ndjekjen penale të mundshme. Koordinimi në nivel kombëtar është gjithashtu i nevojshëm për të ngritur përpjekjet e rehabilitimit. Kjo është thelbësore për të minimizuar rrezikun që paraqet i kthyeri për shoqërinë. Përpjekjet e rehabilitimit përfshijnë trajtimin mjekësor ose të shëndetit mendor - nëse është e nevojshme - ose shërbimet e mbrojtjes së fëmijëve.

Nëse kemi të bëjmë me një të kthyer që vjen dhe nuk ndiqet penalisht, strukturat vendore dhe qendrore multi-agjenci duhet të përfshihen ose të marrin nën kontroll koordinimin e përgjigjeve ndaj këtij të kthyeri, duke ofruar qasje rehabilituese, të bazuara në vlerësim nevojash/rreziku dhe të dakordësuara nga të gjitha palët e përfshira. Pika kryesore është të sigurohet që të ketë një koordinim vertikal dhe horizontal midis niveleve kombëtare dhe lokale/rajonale që nga momenti kur një i kthyer shkel përsëri në vendin e origjinës, si dhe që agjencitë ose autoritetet nuk punojnë për qëllime të kryqëzuara. Për ta siguruar këtë, mund të instalohet një pikë kombëtare kontakti ose një grup pune për të kthyerit. Detyrat, shtrirja dhe përgjegjësia e task-forcës varet nga numri i LHF-ve dhe numri i pritshëm i të kthyerve. Nëse është e aplikueshme, kjo pikë kontakti ose grupet e punës duhet të jenë pjesë e autoritetit kombëtar koordinues për antiterrorin ose parandalimin e radikalizimit. Ata duhet të bashkëpunojnë ngushtë me shërbimet e inteligjencës, policinë kombëtare dhe shërbimet e prokurorisë. Sigurimi i koordinimit të përgjithshëm të përpjekjeve, pika e kontaktit ose grupi i punës mund të ofrojë një pikë të vetme kontakti për agjencitë qeveritare (vendore) që merren me të kthyerit LHT, që t'u mundësoj atyre monitorimin e sfidave, masave dhe rezultateve.

2.4.2. KTHIMI/RIATDHESIMI

Për shkak të ndjeshmërisë së kësaj çështjeje dhe ndërmarrjes së këtij procesi nga strukturat ligjzbatuese dhe të inteligjencës, është e rëndësishme që ky proces të bëhet në respektim të disa parimeve të përgjithshme:

Riatdheshimi vullnetar (kthimi falas dhe vullnetar në vendin e origjinës me siguri dhe dinjitet) është zgjidhja themelore për kthimin e individëve nga zonat e konfliktit. Në një situatë të tillë, kjo

procedurë nënkupton marrjen e masave për largimin e sigurt nga kampet, transferimin në vendin e origjinës, karantinimin e detyruar për plotësimin e të gjitha kontrolleve të detyrueshme për shëndetin personal dhe kushtet, si dhe rifillimin e procedurave të rehabilitimit. Për këtë kategori specifike të kthyerish, është thelbësore që rehabilitimi të fokusohet drejt: a) shkëputjes dhe b) deradikalizimit; e më pas, përmes procesit të (c) integritit, të rifitojë aftësinë për të ruajtur jetesën e qëndrueshme, shërbimet bazë dhe riintegrimin e plotë në komunitetet dhe vendet e origjinës.

Disa elemente që lidhen me sigurinë fizike, të drejtat ligjore dhe riintegrimin:

SIGURIA FIZIKE:

- fundi i dhunës dhe kanosjes;
- hapat e ndërmarrë drejt rivendosjes së policisë, gjyqësorit dhe agjencive të së drejtave të njeriut;
- përmirësimi i sigurisë së përgjithshme.

GARANCITË LIGJORE:

- heqja e barrierave ligjore dhe administrative për t'u kthyer;
- legjislacioni që lidhet me mundësimin e kuadrit ligjor për të siguruar, ndër të tjera, shtetësinë,
- amnistia, pronësia, regjistrimi, dokumentimi dhe kthimi;
- ekzistenca e mekanizmave për të adresuar abuzimin me të drejtat e njeriut, përfshirë procesin gjyqësor (sidomos për rastet e abuzimit seksual, dhunës ndaj fëmijëve etj.).

SIGURIA MATERIALE:

- qasja në kushtet e mbijetesës dhe shërbimet bazë në fazat e hershme të kthimit (strehim, ujë, shëndetësi dhe arsim) dhe qasje në mundësitë e punësimit;
- qasja jodiskriminuese në shërbime (shërbime shëndetësore, sociale, arsim etj.);

- zhvillimi i kapacitetit pritës në zonat e kthimit;
- promovimi i aktiviteteve të fuqizimit ekonomik dhe krijimit të të ardhurave.

SHKËPUTJA:

- promovimi i barazisë midis personave të kthyer dhe komunitetit/banorëve vendas;
- strukturat dhe mekanizmat për të promovuar ndërtimin e besimit dhe bashkëjetesën e sigurt dhe paqësore.

Çdo shtet ka përgjegjësinë kryesore për shtetasit e vet. Ata duhet të sigurojnë që qytetarët e tyre, të cilët janë të dyshuar se kanë kryer krime në territorin e një shteti tjetër anëtar, të trajtohen në përputhje me ligjin ndërkombëtar, duke përfshirë ligjin ndërkombëtar të së drejtave të njeriut, ligjin ndërkombëtar humanitar dhe ligjin ndërkombëtar të refugjatëve, përfshirë sigurimin e ndihmës konsullore. Shtetet Anëtare duhet të sigurojnë gjithashtu që shtetasit e tyre, të cilët janë anëtarë të familjes së luftëtarëve të huaj të dyshuar si terroristë dhe nuk përballen me akuza serioze, të riadhesohen për qëllime të ndjekjes penale, rehabilitimit dhe/ose riintegrit, sipas rastit.

E drejta për shtetësinë është e mishëruar në Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut dhe traktate të panumërta të ratifikuara nga shumë shtete. Duhet të ekzistojnë masa mbrojtëse dhe procese që mbrojnë njerëzit nga lënia pa shtetësi. Të gjithë individët kanë të drejtën e një emri, identiteti dhe një kombësie, ndaj privimi arbitrar i shtetësisë është i ndaluar sipas ligjit ndërkombëtar. Në bazë të disa prej këtyre traktateve, gratë duhet të kenë të drejtën t'u japin kombësinë e tyre fëmijëve përkatës. Për më tepër, Shtetet Anëtare duhet të pranojnë shtetasit dhe fëmijët e tyre, t'u japin atyre nënshtetësi dhe të ndërmarrin veprime për të parandaluar që të lihen pa shtetësi. Shtetet Anëtare duhet të sigurojnë që gratë dhe fëmijët të kenë dokumentacionin e duhur në kthim, si dhe që në asnjë rrethanë, me akt urdhërimi, të zbatohen ndaj tyre politika që ua lënë fëmijët pa shtetësi.

Transferimi i grave dhe i fëmijëve kërkon, së pari,

identifikimin e menjëhershëm të zgjidhjeve, të cilat njohin profilet e veçanta të individëve në fjalë dhe janë specifike për sfidat e menjëhershme, afatmesme dhe afatgjata me të cilat ballafaqohen strukturat dhe komunitetet e përfshira. Zgjidhjet e nevojshme shkojnë përtej përgjigjes së menjëhershme ndaj nevojave humanitare dhe nuk mund të sigurohen vetëm nga aktorët humanitarë. Masat e nevojshme përfshijnë: angazhimin politik, riadhesimin, aksesin në drejtësi, ndjekjen penale (kur është e përshtatshme), rehabilitimin dhe riintegrimin, aksesin në këshillimin psikologjik dhe shërbimet mbështetëse, si dhe shqyrtimin e çështjeve të sigurisë. Kjo kërkon angazhimin e shtetit dhe aktorëve të tjerë përkatës, përfshirë këtu edhe shoqërinë civile.

Duhet të ketë një vlerësim dhe shqyrtim individual për të analizuar në mënyrë të përshtatshme çdo rast, si dhe për të përcaktuar përkatësinë dhe/ose viktimën e secilit person, duke marrë parasysh moshën dhe konsideratat gjinore. Parimet themelore të Komitetit të Antiterrorizmit japin udhëzime praktike dhe politike në këtë drejtim¹².

Proceset e drejtësisë penale duhet të jenë të përgjegjshme ndaj gjinisë dhe të adresojnë nevojat e grave, veçanërisht grave të reja, duke përfshirë paraburgimin, marrjen në pyetje, si dhe programet e mbrojtjes së dëshmitarëve. Praktika të tilla të ndjeshme ndaj gjinisë janë çelësi për të mbrojtur në mënyrë efektive gratë që janë viktimat të dhunës seksuale dhe gjinore nga viktimizimi dhe stigmatizimi dytësor.

Përgjegjësia penale është individuale. Askush nuk duhet të ndalohet apo ndiqet penalisht për krime të kryera nga anëtarët e tjerë të familjes. Shumë gra dhe fëmijë vihen në kontakt me grupet terroriste përmes lidhjeve familjare dhe duhet të trajtohen në përputhje me parimin e prezumimit të pafajësisë. Nuk duhet supozuar se gratë dhe fëmijët janë anëtarë të këtyre grupeve ose kanë kryer akte në mbështetje të grupeve të tilla, por vlerësimi duhet të bëhet rast pas rasti dhe në bazë të informacionit të mbledhur nga agjencitë ligjzbatuese.

Gratë mund të jenë mbështetëse, autore të krimeve dhe viktimat të dhunës, abuzimeve dhe shkeljeve të tjera të të drejtave të njeriut. Gratë e dyshuara

....

12 <https://www.un.org/sc/ctc/news/document/s-2018-1177-addendum-guiding-principles-foreign-terroristfighters-2018/>

për kryerjen e krimeve duhet të ndiqen në mënyrë të drejtë dhe jodiskriminuese, në kuadrin e standardeve ndërkombëtare, ndërkohë që u jepet mbështetja që u nevojiten si viktimat. Grave që i kanë mbijetuar dhunës, abuzimeve dhe shkeljeve të tjera të së drejtave të njeriut duhet t'u ofrohet e gjithë mbështetja e mundshme. Rehabilitimi dhe riintegrimi i grave kërkon strategji të përshtatura për të adresuar nevojat e tyre specifike dhe për të minimizuar rreziqet që çojnë në stigmatizim dhe përjashtim.

Fëmijët duhet të trajtohen si viktimat dhe trajtimi i tyre duhet të përcaktohet sipas interesit më të lartë të fëmijës si konsideratë parësore, në përputhje me Konventën për të Drejtat e Fëmijëve. Kjo përfshin veprimet e ndërmarra nga aktorët publikë dhe privatë në vendimet legjislative, gjyqësore dhe administrative. Fëmijët kanë të drejta dhe mbrojtje të veçantë që zbatohet në të gjitha situatat, pavarësisht nga mosha e fëmijëve, gjinia ose statusi tjetër, përfshirë përkatësinë familjare ose personale, aktuale ose të perceptuar.

Aty ku gratë ose fëmijët dyshohen se kanë kryer vepra penale, procesi i rregullt dhe standardet e gjyqimit të drejtë, përfshirë prezumimin e pafajësisë dhe të drejtën për apelim, duhet të respektohen, me konsideratën e duhur për moshën dhe gjininë. Kur është e rëndësishme, këto gra dhe fëmijë duhet të riadhesohen në vendet e kombësisë për çështje procedurale gjyqësore.

2.4.3. NDËRHYRJA EMERGJENTE

Kjo fazë përfshin fazën e transferimit nga zonat e konfliktit, udhëtimin drejt vendit të origjinës, ndërmarrjen e masave të kontrollit dhe vlerësimit të nevojave dhe rreziqeve. Disa parime të përgjithshme të kësaj faze, lidhen me përgatitjen dhe ekzekutimin rigoroz të ndërhyrjeve nga strukturat shtetërore si dhe angazhimin serioz për zbatimin e këtyre ndërhyrjeve.

Nisur nga praktika e deritanishme institucionale me kthimin e 24 individëve të parë nga zonat e konfliktit, mund të thuhet se është konsoliduar një praktikë e mirë, e cila ka kombinuar politika, mekanizma qendrorë dhe vendorë, institucione, struktura të

sigurisë dhe komunitare, të cilat kanë garantuar përmbushjen e fazës emergjente të kthimit për këtë kontingjent.

Në kushtet e pandemisë së COVID-19, kësaj faze i janë shtuar procedurat e karantinimit të individëve sipas rregullores së njohur dhe të pranuar nga Komiteti i Ekspertëve, pranë Ministrisë së Shëndetësisë.

Kjo fazë kërkon, në vetvete, kombinimin e ndërhyrjeve për një qasje të koordinuar dhe prezantimin e autoriteteve drejtuese për fazën vijuese. Pikërisht në këtë fazë, strukturat qendrore kanë organizuar hap pas hapi përgjigjen sektoriale, kanë përgatitur kontekstin për monitorimin e ndërhyrjeve vijuese dhe transferimin e individëve, e më pas kanë vijuar me hartimin e planeve individuale, ndjekjen e tyre me strukturat vendore, si dhe ndërhyrjet e strukturuar për plotësimin e programit rehabilitues.

2.4.4. TRANSFERIMI

Faza e transferimit të individëve të kthyer është një fazë tjetër tepër e rëndësishme e cila, në praktikë, orienton "përgjegjësinë" individuale të çdo individi të rritur (burrë apo grua) nisur nga roli dhe angazhimi, veprimtaria kriminale ose jo në të cilën është përfshirë gjatë qëndrimit në zonat e konfliktit.

Në rastin e individëve burra të përfshirë në veprime luftarake, strukturat ligjzbatuese, në koordinim me prokurorinë, orientohen drejt transferimit të çështjes në sistemin e drejtësisë penale. OKB-ja, në dokumentin mbi parimet kryesore të riadhesimit të grave dhe fëmijëve¹³, kërkon angazhimin serioz të shteteve anëtare për të mos aplikuar "refuzimin e shtetësisë" gjatë periudhës delikate të kthimit të shtetasve në vendin e origjinës; apo për të qenë të kujdesshëm në shqyrtimin e çështjeve rast-pas-rasti, në mënyrë që të kthyerit të mos bien në një rreth të ri përndjekësh dhe vuajtjesh.

2.4.5. PËRFSHIRJA NË PROGRAMET REHABILITUESE

Përfshirja në programet e rehabilitimit dhe

....

riintegrimin rekomandohet të bëhet me pëlqimin e shprehur të individëve të kthyer. Në çdo rast, nëse profili i të kthyerit nuk orientohet për hetim/ndjekje penale, duhet mbajtur në vëmendje nevoja urgjente për angazhimin e individit të kthyer në programe rehabilituese, të bazuara në identifikimin e nevojave individuale, familjare, shëndetësore, arsimore, psikologjike dhe sociale, në mënyrë që të rivendoset besimi në strukturat shtetërore.

Përparësi duhet të ketë rehabilitimi dhe riintegrimi i fëmijëve të lidhur me grupet terroriste që listohen nga Kombet e Bashkuara, në përputhje me Protokollin Opsional të Konventës mbi të Drejtat e Fëmijëve, për Përfshirjen e Fëmijëve në Konfliktet të Armatosura. Kjo përfshin aksesin në shërbimet e përshtatshme sipas moshës dhe gjinisë,

duke përmendur këtu shëndetin mendor dhe mbështetjen psikosociale, edukimin dhe ndihmën ligjore.

Koordinimi i kujdesit alternativ duhet të garantohet edhe në ato situata kur fëmijët nuk mund të qëndrojnë me prindërit e tyre, ose kur nuk është në interesin më të mirë të fëmijës të qëndrojnë me ofruesin e kujdesit parësor. Arresti i fëmijëve mund të zbatohet vetëm si masë e fundit dhe për periudhën më të shkurtër të përshtatshme kohore. Për fëmijët, përparësi duhet të kenë masat alternative të privimit të lirisë. Ata duhet të mbahen veçmas nga të rriturit, përveç rasteve që parandalojnë ndarjen e familjes.

PRAKTIKË E MIRË: ZBATIMI I PROGRAMIT TË PARË PILOT R&R ME BASHKINË ÇËRRIK

Që prej dhjetorit 2019, Instituti për Aktivizëm dhe Ndryshim Social në bashkëpunim me Qendrën e Koordinimit kundër Ekstremizmit të Dhunshëm pranë Kryeministrit, Ministrinë e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale dhe Bashkinë Çërrik kanë nisur një program 2-vjeçar për rehabilitimin dhe riintegrimin e 9 familjeve në kontekste të vështira sociale. Tipologjia e përzgjedhjes së këtyre familjeveu bë e kombinuar, me qëllim shmangien e çdo paragjykimi apo stigme, apo profilizimi ndaj individëve të kthyer nga zonat e konfliktit.

Ky program konsiderohet i pari në Shqipëri për nga qasja specifike e përshtatur me kontekstin shqiptar dhe ndërhyrjet individuale shumëplanëshe sociale, ekonomike, ligjore, arsimore, shëndetësore dhe të shëndetit mendor për 41 persona: 16 të rritur (burra dhe gra) dhe 25 fëmijë. Ndër këta, 4 familje përfaqësojnë 6 të rritur dhe 11 fëmijë të kthyer nga zonat e konfliktit.

Në sajë të koordinimit ndërinstitutional dhe mbështetjes së ndërsjellë në nivel qendror dhe vendor, u bë i mundur vlerësimi i nevojave individuale për secilin individ, u hartuan protokollet individuale të menaxhimit të rastit, u përcaktuan dhe u buxhetuan hapat specifike të ndërhyrjeve, si dhe u dakordësua angazhimi personal i çdo individit (përfshi fëmijët, përmes kujdestarëve/ përfaqësuesve ligjorë) përmes deklaratës së pëlqimit të shprehur për nisjen e trajtimit. Pas konceptimit të rasteve të ndërhyrjes, planet individuale të trajtimit për qasjet rehabilituese dhe riintegruese me një afat 2-vjeçar u miratuan nga këshilli bashkiak i Bashkisë Çërrik. Në mënyrë periodike, çdo hap i plotësuar apo nevojë urgjente është adresuar në takime të përmuajshme të të gjithë aktorëve të përfshirë në ndjekje.

Veçantia e këtij programi lidhet me faktin se ndaj këtyre individëve dhe familjeve të tyre, për shkak të kthimit individual, nuk ishte ndërmarrë asnjë program apo ndërhyrje e mëparshme. Rikthimi i “heshtur” në komunitete nuk e kish mundëuar adresimin specifik përmes planeve integruese individuale.

Përmes këtyre ndërhyrjeve, është bërë e mundur përfshirja në programet vendore të mbështetjes sociale e 11 individëve të rritur, 5 fëmijëve; rikthimi në shkollë dhe mbështetja psikologjike për 6 fëmijë; punësimi për 6 kryefamiljarë apo fëmijë të tyre (të rritur); vlerësimi i specializuar psikologjik dhe psikiatrik për 18 individë; si dhe vlerësim mjekoligjor për 1 të mitur në konflikt me ligjin.

Instituti për Aktivizëm dhe Ndryshim Social, së bashku me Qendrën Fokus “Në Ndhmë të fëmijëve” i kanë kushtuar një rëndësi specifike sistemit të koordinuar të menaxhimit të rastit, si dhe përgatitjes së 18 instrumentave matës për të rritur dhe fëmijë, të cilët kanë specifikuar nevojat për trajtim dhe kujdes të shtuar për çdo nevojë të identifikuar nga ekipet profesionale shumëdisiplinare të terrenit. Ky proces

ka kombinuar trajnim të profilizuar të grupeve të terrenit, por, duke vlerësuar nevojat institucionale, është shtrirë tek të gjithë punonjësit përgjegjës për menaxhimin e rasteve të këtyre familjeve në të gjitha bashkitë e Shqipërisë. Trajnimet janë bazuar në modulën “Për rehabilitimin dhe reintegrimin e të kthyerve nga zonat e konfliktit” dhe modulën “Për adresimin e çrregullimit posttraumatik PTSD”¹⁴.

Ky program u mbështet financiarisht nga Ambasada e Mbretërisë së Vendeve të Ulëta, Tiranë, përmes programit MATRA për sigurinë.

....

14 Burimi: IANS, 2020. <https://ians-albania.org/content/training-manuals-rehabilitation>

PJESA 3. MENAXHIMI I PROCESIVE TË R&R-SË

3.1 KËNDVËSHTRIM I PËRGJITHSHËM MBI SKENARËT E MUNDSHËM QË SHOQËROJNË KTHIMIN

Kur mbërrin një person i kthyer, qeveria kombëtare dhe/ose vendore do të jenë në pritje të tij/saj, për shkak të informacionit të marrë përmes policisë apo agjencive të sigurisë ose inteligjencës, rrugëve të tjera diplomatike ose qeveritare të marrjes së informacioneve. Ka raste kur informohen pak pasi luftëtari i huaj terrorist të kthehet, përmes autoriteteve vendore, specialistëve në terren, anëtarëve të familjes ose nga vetë luftëtari i huaj terrorist. Vlerësimet e inteligjencës dhe hetimet e policisë janë kërkesa paraprake për të përcaktuar rrezikun e mundshëm apo nevojën për ndjekje penale.

Paralelisht me këtë, nevojitet koordinimi në nivel kombëtar dhe lokal për të mbështetur planin e ndërhyrjes multi-agjenci për riintegrimin e personit të kthyer brenda shoqërisë (qoftë menjëherë ose pas vuajtjes së dënimit), duke minimizuar kështu rrezikun e mundshëm që mund të paraqesë personi i kthyer. Gjithashtu, duhet të njoftohet një ekip vendor multi-agjenci që i përket qytetit nga është personi i kthyer, që të fillojë përgatitjet e reagimit të tij.

Shërbimet e sigurisë dhe policia duhet t'i japin informacion, mundësisht përmes pikës së caktuar të kontaktit, ekipit përkatës lokal të koordinimit multi-agjenci të caktuar për rastin. Ky ekip do të përfshijë: koordinatorë ose përfaqësues të autoriteteve vendore, policinë lokale, shërbim social profesional/mbështetje për familjet, shërbime të mbrojtjes së fëmijëve, si dhe një profesionist të shëndetit mendor. Në bazë të rastit, mund të përfshihet një punonjës i arsimit, një përfaqësues i burgjeve dhe/ose i shërbimit të provës, profesionistë të OJQ-ve (p.sh. punonjës ndihmës për shkaputjen nga radikalizimi) ose anëtarë të komunitetit. Ata duhet

të organizojnë takime rreth personave të kthyer, ku secila agjenci kërkohet që të japë kontribut dhe të shfaqë pikëpamjet e veta rreth personit të kthyer në fjalë, dhe se si duhet t'i afrohen atij ose asaj duke u dakordësuar për formën më të mirë të ndërhyrjes.

Ky ekip koordinimi multi-agjenci duhet të paraqesë, deri në shkallën më të gjerë të mundshme, një pasqyrë 360 gradë të individit në fjalë, prindërve të tyre, fëmijëve, miqve, historinë dhe rrethanat aktuale. Ekipi përcakton një plan veprimi për të kthyerit, duke orientuar udhëzime për shërbimet, për organizmin e takimeve, vlerësimet e rreziqeve, ndërveprimin me të kthyerin, të afërmit e tij, grupin shoqëror dhe aktorët të tjerë në komunitet.

Personi i kthyer mund të ndiqet penalisht, të burgoset dhe të lirohet (me kusht) ose të marrë dënim me shërbim në komunitet (me kusht). Si alternativë tjetër, ai/ajo nuk do të ndiqen penalisht dhe risocializimi duhet të nisë menjëherë. Nëse personat e kthyer arrestohen, ndiqen penalisht dhe dënohen me burg, ekipi vendor i bashkëpunimit multi-agjenci duhet të vlerësojë dhe të jetë në gjendje të zhvillojë takime të hershme me të burgosurin, si edhe me prindërit e tij/saj dhe bashkëshortin/bashkëshorten, për të krijuar një marrëdhënie personale besimi të ndërsjellë. Kjo marrëdhënie duhet të përfshijë ndërhyrje risocializimi të tilla si: mentorimin, asistencën praktike në marrëdhëniet me autoritetet rreth strehimit, punësimit, kushteve të lirisimit etj.

Nëse personi i kthyer nuk ndiqet penalisht, siç përshkruhet më lart¹⁵, është e rëndësishme që ekipi lokal i koordinimit multi-agjenci të krijojë procedura për menaxhimin e personit të kthyer dhe nevojave të mundshme. Është e rëndësishme që ekipi të organizojë mentorimin dhe mbështetjen e familjes. Këto ndërhyrje mund të shihen si barometra për mirëqenien e personit të kthyer. Ata ofrojnë mundësinë për të zhvilluar vlerësime rreziku të

....

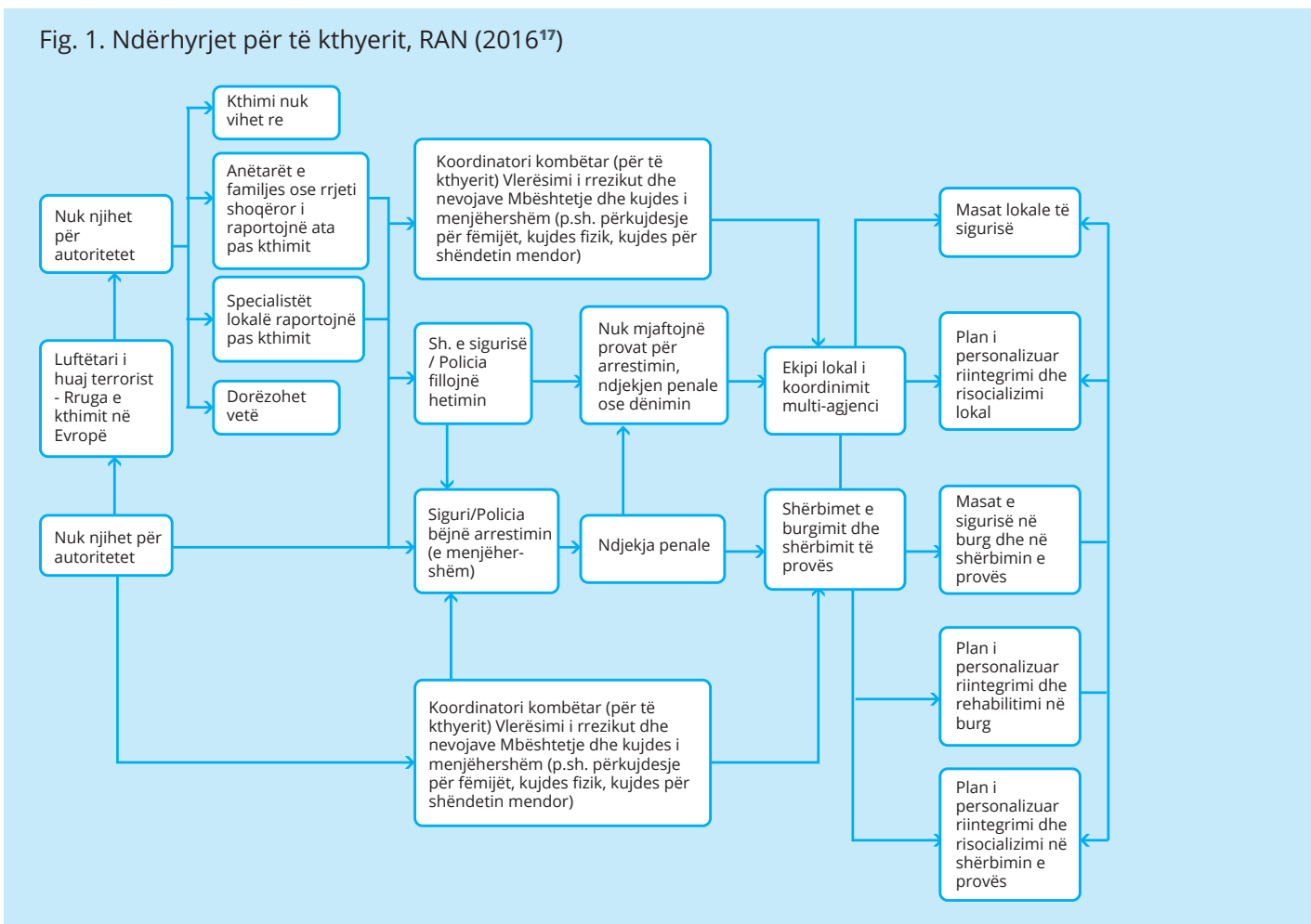
15 Referimi te praktikat e mira në Shqipëri, faja 19 e këtij Udhëzuesi.

personave të kthyer dhe vlerësim të dinamikës së familjes. Në të njëjtën kohë, ata ofrojnë mundësinë për të krijuar marrëdhënie besimi dhe punë me personin e kthyer dhe familjen e tij/saj.

Kur përfshihen fëmijë, ata kërkojnë vëmendje të veçantë¹⁶. Fëmijët janë jashtëzakonisht të ndikueshëm dhe të manipulueshëm. Ekspozimi ndaj niveleve ekstreme të dhunës krijon traumë, e cila mund t'u shkaktojë fëmijëve humbjen e ndjeshmërinë ndaj brutalizimit dhe dhunës. Është një rrezik i madh imitimi i veprimeve që bëjnë të rriturit. Kjo mund t'i traumatizojë ata dhe do t'i çojë

në probleme psikosociale, e ndoshta në rreziqe të mëdha sigurie për të ardhmen. Mirëqenia e fëmijës duhet të jetë përparësia kryesore për reagimin multi-agjenci. Të kuptosh shkallën e indoktrinimit, ekspozimit ndaj dhunës dhe kushtet e jetesës me të cilat janë përballur, është thelbësore në vlerësimin e këtyre fëmijëve. Në shumicën e rasteve, ata do të bashkohen me prindërit e tyre të kthyer, por do të kenë nevojë për kujdes specifik. Këto vlerësime të vështira duhet të kryhen nga profesionistë. Konsultimi i gjerë me personin e kthyer, me familjen dhe miqtë është i rëndësishëm dhe i domosdoshëm.

Fig. 1. Ndërhyrjet për të kthyerit, RAN (2016¹⁷)

16 Çfarë nënkuptojmë ne me “fëmijë”? Siç përcaktohet në Konventën e OKB-së për të Drejtat e Fëmijës (UNCRC), fëmijë është çdo qenie njerëzore nën moshën 18 vjeçare. Parimet e përcaktuara në Konventën e OKB-së rreth të drejtave të fëmijëve janë ratifikuar nga Shqipëria.

17 Burimi: Radicalisation Awareness Network (RAN). (2016). RAN YF&C dhe RAN H&SC: ‘Working with families and safeguarding children from radicalisation’. Marrë nga https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-hand-sc/docs/ran_yf-c_h-sc_working_with_families_safeguarding_children_en.pdf.

3.2 MENAXHIMI I RASTEVE TË MUNDSHME: HAPAT DHE PROCEDURAT

3.2.1 VLERËSIMI I SITUATAVE TË CAKTUARA

Praktika e deritanishme me rastet e kthimit të individëve/familjeve nga zonat e konfliktit, orienton për vlerësimin e disa kërkesave paraprake nga strukturat shtetërore, të cilat lidhen me:

1. identifikimin e personit të kthyer (marrjen në pyetje për informacione rreth udhëtimit të tij/ saj, veprimeve dhe kthimit, si dhe për informacion rreth organizatës terroriste me të cilën është bashkuar);
2. vlerësimin e rrezikut të kërcënimit që paraqet personi i kthyer për shoqërinë;
3. krijimin e një pikee kombëtare kontakti ose task-force për përgatitjen — në kontekstin multi-agjenci — të ndërhyrjeve të nevojshme për të minimizuar rrezikun kur personi i kthyer të kthehet në shoqëri. Kjo pikë kontakti/task-forcë duhet të krijojë gjithashtu kontaktet me ekipin e bashkëpunimit multi-agjenci;
4. garantimin e qasjes së koordinuar, të përshtatur me rrethanat e personit të kthyer dhe rreziqeve që ai/ajo paraqet kur kthehet në qytetin e tij/saj përmes bashkëpunimit lokal multi-agjenci.

Në rastet kur individët kanë arritur të bashkohen me grupet terroriste jashtë vendit, është e rëndësishme që policia të fillojë të punojë me çështjen e tyre përpara kthimit, në mënyrë që të parandalohet mbajtja e kontakteve (rekrutimi i mëtejshëm), të ruhen kontaktet me familjen, me qëllim që të asistojnë në risocializimin dhe riintegrimin e individëve të kthyer. Kjo qasje investiguese e bazuar në shërbimin informativ bëhet vija e parë e reagimit.

IDENTIFIKIMI DHE KOORDINIMI:

Punonjësit e policisë që merren me personat e kthyer orientohen kështu për përgatitjen e dosjeve

....

18 A Guide to Police Conversation Intervention: A dialogue promoting responsibility and positive change, Drejtorja Kombëtare e Policisë së Norvegjisë, 2011.

për këdo që është larguar për në Siri (ndjekjen dhe hetimin, parandalimin e veprimeve rekrutuese, dhe përfshirjen me familjen, sidomos për çështjet e mbrojtjes së fëmijës dhe çështjet e abuzimeve me fëmijët etj). Krahas dosjes individuale, strukturat e policisë përgatisin planet e masave për komunikimin, burimet e disponueshme, procedurat e nevojshme etj. Oficerët e kontaktit me familjet dhe oficerë policie të besuar në komunitet duhet të vihen në dispozicion për konsultime rreth çështjeve policore. Familjet do të jenë të dëshpëruara për të marrë informacion se çfarë ndodh, si mund t'i kthejnë fëmijët sërish dhe çfarë do të ndodhë saktësisht kur fëmijët/ bashkëshortët e tyre të kthehen. Vizitat në shtëpi, së bashku me mbështetjen për familjen dhe shërbimet sociale, mund të jenë të dobishme¹⁸. Është e rëndësishme që oficeri i policisë (ose dikush tjetër) të ketë kompetencat e duhura profesionale dhe aftësitë e duhura personale për krijimin e marrëdhënieve korrekte për këtë bashkëveprim. Në rastet ku ka persona të kthyer me fëmijë, kërkohet konsultimi me profesionistët specialistë të kujdesit shëndetësor, për të përgatitur trajtimin specifik për traumat dhe procedurat e duhura të vlerësimit. Kontrolli i të ardhurave financiare është pjesë e protokollit të ndjekjes së rasteve.

Pas kontaktit të parë me autoritetet konsullore apo kërkesës për kthim, strukturat policore së bashku me konsullatat orientojnë informacionin që lidhet me:

- verifikimin e identitetit të personave të kthyer;
- trajtimin e fëmijëve të lindur pa nënshtetësi dhe pa vërtetim të identitetit;
- mënyrën e transferimit, apo profilin e punonjësve që do merren me transferimin;
- intervistimin e fëmijëve;
- shkëmbimin e informacionit mes shërbimeve të inteligjencës dhe policisë, si edhe mes policisë dhe agjencive të tjera qeveritare — procedurat e hetimit dhe ndjekjes penale mund të pengojnë gatishmërinë për të ndarë informacionet se dikush po kthehet;

- njoftimin apo jo të familjeve, kohën se kur duhet të bëhet kjo gjë.

Sfida ose detyra e parë është hetimi penal dhe analiza e kërcënimit në lidhje me sigurinë kombëtare. Kjo sfidë adreson gjithashtu elemente të problemeve ose nevojave përkatëse fizike dhe psikologjike, si edhe probleme të ngjashme. Vlerësimi fillestar i rrezikut mund të bëhet nga shërbimet e sigurisë dhe inteligjencës, si dhe policia. Detyra kryesore për shërbimet e inteligjencës dhe policinë është të kryejnë hetime të kujdesshme dhe intervista me luftëtarët e huaj për vlerësimin e

rrezikut¹⁹.

Paralel me punën identifikuese të strukturave të policisë, përgatitet edhe plani i veprimit për agjencitë e tjera, duke koordinuar strukturat holistike dhe procedurat e punës për të përgatitur riintegrimin dhe risocializimin brenda shoqërisë, atëherë kur nuk ka prova të mjaftueshme për të garantuar ndjekjen penale. Si alternativë, përgatitjet orientohen për procesin eventual të lirim. Specialistët që mbështesin personin e kthyer në kthimin e tij/saj konkret në shoqëri, në fund të fundit janë në nivel lokal.

MODELI AARHUS - PRAKTIKE E MIRË

Modeli Aarhus rrotullohet rreth Info House dhe takimeve të rregullta multi-agjenci, që përfshijnë shërbimet sociale, shkollat dhe përfaqësuesit e policisë. Për çështje të tilla si luftëtarët e huaj terroristë të kthyer, Aarhus ka përcaktuar një plan masash për çështjen e Sirisë, që përfshin grupe pune për forma të ndryshme ndërhyrjeje, si p.sh. kontrole dhe vlerësime të rreziqeve, mentorim, rrjete të familjeve, punë sociale dhe punësim.

TRANSFERIMI I RASTIT PËR NDJEKJE PENALE:

Puna paraprake në identifikimin e individëve të kthyer, intervistimin, vlerësimin paraprak të rrezikut dhe nevojave urgjente, ndihmon strukturat shtetërore në klasifikimin e hapave vijues në lidhje me trajtimin e individëve të kthyer nga zonat e konfliktit.

Gjatë kësaj pune paraprake, është vlerësuar gjithashtu roli i çdo individ të kthyer dhe veprimtaria e tij, në përputhje me legjislacionin penal në fuqi. Sikundër është përshkruar në Pjesën 2 të këtij

Udhëzuesi, qasja ndaj këtyre individëve orientohet nga mbrojtja e të drejtave dhe lirive themelore të njeriut.

Transferimi i rastit për ndjekje penale orienton një rol specifik për sistemin gjyqësor, burgjet dhe shërbimin e provës²⁰. Duke qenë raste me ndjeshmëri e impakt të lartë, interesi mediatik mbetet i lartë, ndaj orientimi dhe kujdesi në dhënie të informacionit lehtëson dhe shmang profilizimin e këtyre individëve.

HAPAT QË DUHEN NDËRMARRË:

KOMPETENCAT

Kthimi/klasifikimi për ndjekje penale

Strukturat e policisë koordinojnë punën për mbledhjen e informacionit nga SHISH-i, strukturat paralele të antiterrorit dhe nisin ndjekjen penale.

Puna koordinohet me oficerët e policisë gjyqësore dhe prokurorin për nisjen e çështjes penale.

Gjatë procesit të hetimit penal, merren masa të tjera që parandalojnë largimin e individit ndaj të cilit është hapur hetimi penal.

....

19 Format e vlerësimit apo indikatorët që përdoren janë të ndryshme. Konsulto anekset.

20 Referohu Fig.1 të këtij Udhëzuesi.

<p>Arresti si masë sigurie</p>	<p>Në raste specifike, kur vlerësohet se personi ka rrezik largimi, arratisje apo pengimi të drejtësisë, kërkohe si masë sigurie arresti me burg. Në këtë fazë, personi transferohet në një ambient paraburgimi, i cili përcaktohet gjatë seancës gjyqësore. Ligji për “ekzekutimin e vendimeve penale” kërkon transferimin e personit në një ambient paraburgimi, që ndodhet pranë vendbanimit të tij.</p>
<p>Fillimi i procesit gjyqësor</p>	<p>Pas fazës së hetimit penal, prokurori referon çështjen në gjykatë, duke formuluar akuzën bazuar në veprimtarinë kriminale. Procesi gjyqësor penal përmbyllet me vendimin e formës së prerë.</p>
<p>Vendimi i formës së prerë dhe ndjekja e tij</p>	<p>Vendimi i formës së prerë mund të jetë me burgim (në këtë rast, i dënuari transferohet në një IEVP të sigurisë së zakonshme ose të lartë, në përputhje me rrethanat rënduese të çështjes). Është gjyqtari i çështjes që përcakton ekzekutimin e masës ‘dënim me burgim’.</p> <p>Në rast se shkalla e rrezikshmërisë është e ulët apo ekzistojnë rrethana të caktuara (si p.sh., nuk vërtetohet pjesëmarrja aktive në luftime and aftësia e kufizuar për gratë etj), dënimi penal mund t’i adresohet shërbimit të provës për masa alternative (në këtë rast, çështja transferohet pranë zyrave vendore të Shërbimit të Provës).</p> <p>Gjatë periudhës së vuajtjes së dënimit, është përgjegjësi e strukturave penitenciare të hartojnë planet rehabilituese për këta të dënuar; të ndjekin në vijimësi ecurinë; të parandalojnë çdo shfaqje radikalizmi apo prirje që orientojnë veprimtari që cenon sigurinë dhe regjimin e brendshëm të IEVP-ve. Ky proces i gjithanshëm konsiderohet si pjesë e sigurisë dinamike të IEVP-së.</p> <p>Informacioni që përmban dosja penale mund të jetë: a) informacion i klasifikuar (në përdorim të punonjësve të caktuar të regjimit të brendshëm) dhe b) informacion i deklasifikuar, me të cilin informohen të gjithë punonjësit e sektorit të edukimit.</p>
<p>Kthimi në komunitet</p>	<p>Vendimet penale ndaj veprave penale që lidhen me terrorizmin janë të një karakteri të gjatë në kohë dhe kërkojnë sisteme të sigurisë së lartë ndaj autorëve të veprave penale. Sipas të dhënave zyrtare të DPBSH-së, sistemi i burgjeve përgatitet për transferimin në kushtet e shërbimit të provës për 1 të dënuar.</p>

Praktika gjyqësore e vendeve të tjera të rajonit (si p.sh. Kosova) ka treguar se personat u nënshtrohen shqyrtimit gjyqësor për veprat penale të “përgatitjes, përpjekjeve për të udhëtuar ose për t’u përfshirë me grupe terroriste si ISIS-i, ose për rekrutimin në grupe apo organizata kriminale.”

Gjyqi i imamëve të ‘vetëshpallur’ në 2016 është praktika e parë gjyqësore për Shqipërinë, që u shndërrua në një çështje specifike e cila vazhdon të studiohet për shkak të procedurave të hetimit dhe ndjekjes penale, si dhe dënimeve të gjata të dhëna kundër veprimeve terroriste.

Kriminalizimi i akteve përgatitore të terrorizmit orienton ndjekjen penale të një numri të shtuar personash për një gamë më të gjerë krimesh të ndryshme të lidhura me terrorizmin. Në këtë mënyrë, sistemi i burgjeve shndërrohet në një strukturë mjaft të rëndësishme për punën rehabilituese dhe shkëputjen e këtyre individëve nga aktiviteti kriminal.

Në Shqipëri, Drejtoria e Përgjithshme e Burgjeve (DPBSH) është struktura kryesore që aktualisht administron dënimin e 13 individëve të dënuar për krime që lidhen me terrorizmin. Të shpërndarë

në sistem, këta të dënuar gjenden në institucione të vuajtjes së dënimit (IEVP) të sigurisë së lartë, ndërkohë që një i dënuar gjendet në kushtet e regjimit të posaçëm. Që prej vitit 2019, DPBSH-ja ka hartuar strategji dhe plan veprim sektorial për adresimin dhe parandalimin e radikalizmit dhe ekstremizmit të dhunshëm brenda sistemit të burgjeve.

Sistemi i drejtësisë penale orienton dënime të qarta për burrat; ndërkohë, si në shume vende të tjera të rajonit dhe më gjerë, diskutimi shtrohet edhe për dënimin e grave apo fëmijëve kur vërtetohen veprime luftarake. Fëmijët dhe të rinjtë paraqesin gjithashtu sfida të veçanta.

Sistemi penitenciar shqiptar, në përballje me sfidat e menaxhimit të të dënuarve për terrorizëm, ka konsoliduar qasje të rëndësishme që lidhen me sigurinë dinamike, klasifikimin e të dënuarve, vlerësimin e rrezikut dhe mënyrën e administrimit të informacionit të klasifikuar. DPBSH-ja, në procedurat e vlerësimit të rrezikut për këtë kategori të dënuarish për terrorizëm, ka përshtatur dhe po përdor instrumentin VERA-2.

Personeli i specializuar: Siç tregojnë studimet mbi aplikimin e sigurisë dinamike, marrëdhëniet e përditshme mes personelit dhe autorëve të veprave penale që lidhen me terrorizmin janë të rëndësishme për ruajtjen e një mjedisi të sigurt dhe të siguruar në burg. Por shpesh, stafet përballen me situata sfiduese, në të cilat nevojitet profilizim dhe profesionalizëm i lartë. Garantimi i ndërveprimit në përputhje me planet rehabilituese, respektimi i të drejtave themelore dhe mosdikriminimi mbeten thelbësore. Ndaj, DPBSH-ja ka investuar në trajnimin e personelit të specializuar për të punuar me këta lloj shkelësish. Me rritjen e pritshme në burg të numrit të personave të kthyer, është i rëndësishëm investimi në trajnimin e personelit të specializuar për punën rehabilituese brenda sistemit të heqjes së lirisë.

Kohëzgjatja e dënimit me burg të një personi të kthyer ndikon te sasia e kohës që mund të investohet në rehabilitimin dhe integrimin në ambientin e burgut. Shumica e planeve të rehabilitimit janë një miks ndërhyrjesh, bazuar në vlerësimin e rrezikut dhe nevojave të shkelësit. Planet janë hartuar nga një ekip profesionistësh të ndryshëm (drejtori i burgut, stafi i sigurisë, psikologët, personeli që zbaton ndërhyrjet rehabilituese) dhe diskutohen me shkelësin. Nëse

pjesëmarrja në ndërhyrje është vullnetare ose e detyrueshme, kjo varet nga kushtet e dënimit dhe politikat e burgut. Në përgjithësi, pjesëmarrja vullnetare sjell rezultate më të mira, sepse ka një motivim të brendshëm për të marrë pjesë. Marrja në konsideratë e nevojave dhe dëshirave të shprehura nga shkelësi është gjithashtu thelbësore për planin e rehabilitimit.

Në praktikë, programet dhe planet e përshtatura të rehabilitimit për personat e kthyer përfshijnë elemente të deradikalizimit dhe të shkëputjes. Se si duket plani i rehabilitimit, varet shumë nga vlerësimi i rrezikut dhe i nevojave që bëhet nga profesionistët brenda sistemit të vuajtjes së dënimit, disponueshmëria e ndërhyrjeve dhe gatishmëria ose detyrimi i shkelësit për të marrë pjesë në to.

Ofrimi i mbështetjes psikologjike: Kjo është ndërhyrja standarde për burgjet. Në përgjithësi, vlerësimi i shëndetit mendor të një shkelësi është pjesë e rrezikut të përgjithshëm dhe ka nevojë për proces të posaçëm. Për personat e kthyer duhet aplikuar e njëjta gjë, duke i kushtuar vëmendje të veçantë problemeve psikologjike dhe traumave që mund të jenë zhvilluar për shkak të qëndrimit të tyre në zonën e konfliktit. Nëse zbulohen probleme të tjera të shëndetit mendor (si p.sh. çrregullime të personalitetit, depresion, PTSD etj.) duhet të ofrohet trajtim për këto probleme, që duhen marrë në konsideratë kur personi i kthyer përfshihet në skema të tjera. Burgjet duhet të përmirësojnë kapacitetin dhe/ose aksesin e tyre për ekspertët e traumës që do të punojnë me këtë grup të veçantë.

Angazhimi i strukturave të Shërbimit të Provës është në fillimet e trajtimit të kësaj kategorie të dënuarish, për shkak se veprat penale janë të gjata dhe mundësitë për përfitimin e dënimeve alternative për këta të dënuar mbetet e ulët. Praktika e deritanishme për të dënuar të profilit të lartë orienton një ndërveprim ndërmjet strukturave të burgjeve dhe shërbimit të provës, në vazhdimësinë e planeve riintegruese dhe punën me familjen.

Menaxhimi i tranzicionit është i rëndësishëm. Kjo përfshin bashkëpunimin mes organizatave të ndryshme (burgu, shërbimi i provës, policia, autoritetet lokale, organizatat mbështetëse etj.) për të garantuar që shkelësi të ketë një tranzicion të lehtë nga ambienti i burgut në komunitetin lokal. Duke qenë se periudhat e tranzicionit janë ato pika ku rreziku për recidivizëm është i lartë, është e rëndësishme të keni plane të gatshme përpara se të

shërbehet dënimi i plotë.

Besimi është pjesa më e rëndësishme për një punë efikase të shërbimit të provës, pasi shpesh procesi i lidhjes së shkelësve ekstremistë me oficerë të shërbimit të provës kryhet duke pasur në mendje ndërtimin e besimit.

Në përgjithësi, fundi i një dënimi (ose lirimi me kusht) është i kushtëzuar dhe përfshin vizita vijuese me shërbimin e provës, për të mbështetur dhe monitoruar trajktoren e riintegrit të personit të kthyer. Profesionistët e shërbimit të provës shërbejnë si "menaxherë të çështjeve" që prijnë rrugën për institucionet e tjera dhe agjencitë e mbështetjes, si p.sh. autoritetet lokale, policinë, OJQ-të etj. Kohëzgjatja e mbështetjes së shërbimit të provës do të varet zakonisht nga vendimi i gjykatës. Specialistët kanë treguar se kjo kohë është shpesh shumë e shkurtër, duke e bërë të rëndësishme pasjen e një plani më të gjerë mbështetjeje pas përfundimit të shërbimit të detyruar të provës.

Autoritetet/strukturat vendore, që në shumë raste mbikëqyrin mbështetjen financiare dhe forma të tjera mbështetjeje për personin e kthyer, mund të luajnë një rol thelbësor në procesin R&R, në bashkëpunim me OJQ-të ose organizatat e tjera komunitare. Shumica e këtyre përpjekjeve duhet të jenë vullnetare. Autoritetet lokale mund të kenë njëfarë avantazhi për bashkëpunim, për shkak të mbështetjes financiare. Duke qenë se puna me shkelësit terroristë në shërbimin e provës mund të krijojë mbingarkesë psikologjike dhe stres (për shkak të ankthit publik dhe politik që shoqëron shkelësit terroristë), është e rëndësishme që personeli i shërbimit të provës të fuqizohet dhe të mbështetet në punën e tyre.

Mbështetja duhet të përfshijë trajnimin e oficerëve të shërbimit të provës mbi radikalizimin, ideologjinë, mënyrat e adresimit të shenjave shqetësuese etj., duke ndihmuar kështu oficerët e shërbimit të provës të ndihen më të sigurt në punën e tyre të përditshme.

Puna në ekip – me oficerë të tjerë të shërbimit të provës që punojnë me të njëjtin grup shkelësish, dhe me specialistë/ekspertë me njohuri të gjera

në fushën e terrorizmit, radikalizimit dhe fusha të ngjashme – mundëson gjithashtu krijimin e një hapësire të sigurt ku oficerët e shërbimit të provës do të mund të ndajnë sfidat dhe shqetësimet e tyre.

Mbështetja praktike mund të përfshijë: strehimin, punësimin, mbështetjen sociale për fëmijët dhe shkollimin e tyre etj.

Në çdo rast, mbështetja psikologjike, angazhimi i familjes dhe të afërmeve bëhet pas dakordësimit të planit individual të trajtimit dhe nevojave konkrete.

REHABILITIMI NË KOMUNITET

Kur përballen me persona të kthyer, policia e shtetit dhe/ose shërbimet e inteligjencës fillimisht do t'i marrin në pyetje për të përcaktuar rrezikun që paraqet personi i kthyer, si dhe verifikohet nëse duhet të ndiqet penalisht. Kur personat e kthyer nuk janë ndjekur (ende) penalisht, ose kur ndodh ndjekja penale dhe individit nuk është i burgosur apo nuk është më i burgosur, ai ose ajo do të rikthehen në shoqëri. Ideja e përgjithshme është se siguria e shoqërisë garantohej më mirë përmes promovimit të mirëqenies dhe rehabilitimit të personave të kthyer. Ata persona që janë dhe ndihen pjesë e shoqërisë, kanë më pak të ngjarë të kenë tërheqje (sërish) ndaj grupeve terroriste ose ekstremiste të dhunshme dhe t'i rikthehen atyre.

Gjatë mbështetjes së një personi të kthyer në procesin e tij të riintegrit, është e nevojshme të konsiderohen arsyet që qëndrojnë pas kthimit të tij, situata e tij personale sociale, gjendja mendore dhe bindjet e tij ideologjike.

Të gjitha parimet e përmendura edhe në fazat e mëparshme – të shkëmbimit të informacionit, informimit, ndërveprimit multi-agjenci dhe besimit të ndërsjellë – duhen mbajtur parasysh edhe në këtë fazë të rëndësishme të punës së përbashkët.

Hartëzimi i të gjithë aktorëve përshkruhet në skemën me 10 hapa, të prezantuar në Udhëzuesin e RAN-it²¹, si më poshtë: Hapat e paraqitura në grafikun e mëposhtënë formën e një rrethi, ilustrojnë ndikimin dhe bashkëveprimin zinxhir që

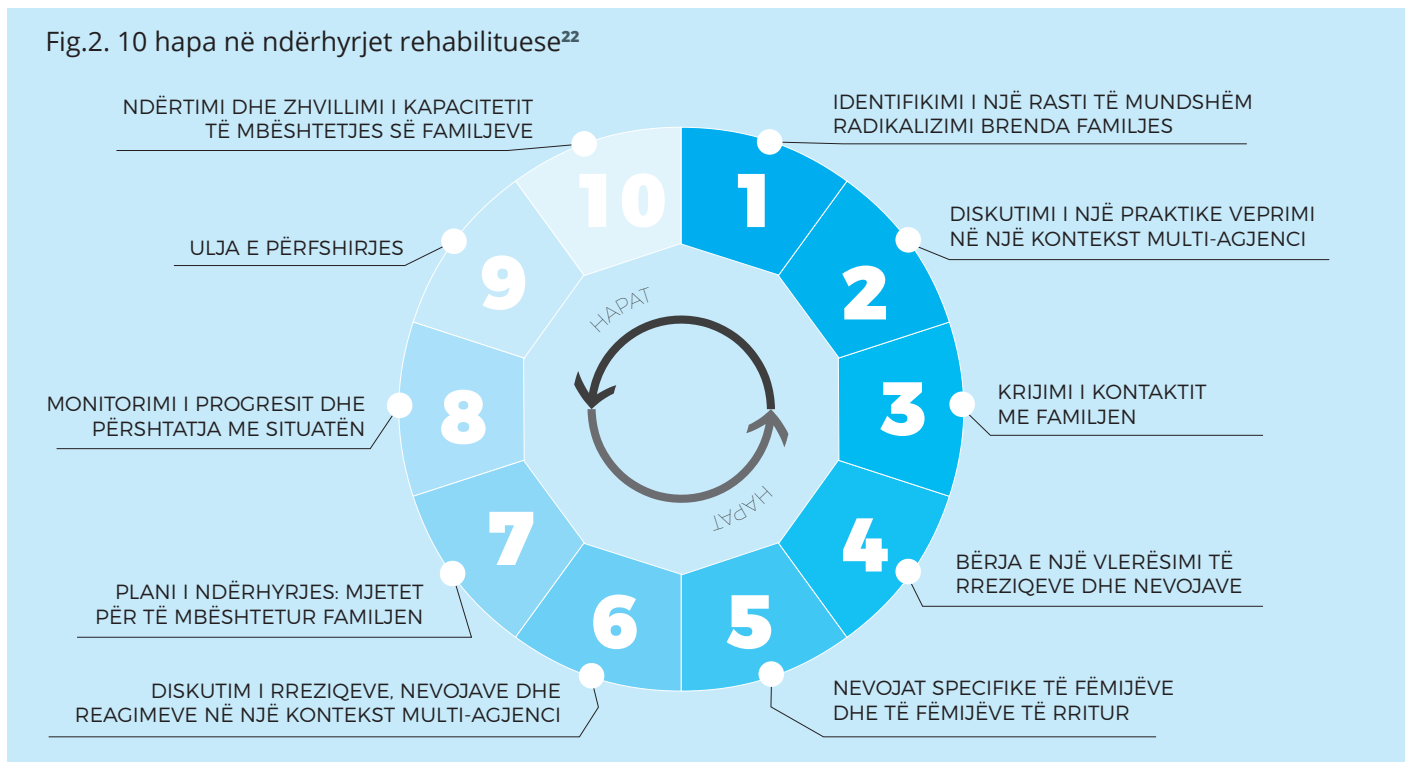
....

21 Burimi: Radicalisation Awareness Network (RAN). (2016). RAN YF&C dhe RAN H&SC: 'Working with families and safeguarding children from radicalisation'. Marrë nga https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-hand-sc/docs/ran_yf-c_h-sc_working_with_families_safeguarding_children_en.pdf.

ato kanë me njëra-tjetrën. Hapat kanë aplikim të gjerë si edhe aplikim sipas rastit. Në dokumentin aktual të RAN-it “Puna me familjet dhe mbrojtja e

fëmijëve nga radikalizimi; Dokument udhëzues me hapa për specialistët dhe politikëbërësit”, 10 hapat shpjegohen dhe ilustrohen me shembuj praktikë.

Fig.2. 10 hapa në ndërhyrjet rehabilituese²²

3.3. PLANI I NDËRHYRJEVE

Plani i ndërhyrjeve është një instrument që orienton bashkëveprimin dhe koordinimin në terren, rolin e çdo shërbimi dhe aktori, si dhe orientimin e ndërhyrjeve në mënyrë praktike.

Aspektet praktike, të orientuar nga tipologjia e shërbimeve, përfshijnë:

- **TRAJTIM TE MENJËHERSHËM MJEKËSOR** për shkak të lëndimeve të luftës, sëmundjet ngjitëse ose çrregullimet mendore të referuara përkatësisht. Trajtimet mund të ofrohen në momentin që personi i kthyer ka hyrë në vend.
- **STREHIM:** që vendndodhja në të cilën do të

jetojë personi i kthyer është e sigurt për të dhe lagjen. Nëse është nevoja, sigurohet strehim anonim, për të shmangur çështjet e sigurisë duke përfshirë edhe shqetësimet e fqinjëve.

- **FINANCA:** ndihma për personin e kthyer, i cili mund të aplikojë, nëse është nevoja, për mbështetje financiare nga qeveria lokale ose kombëtare, si dhe hapja e ë një llogarie bankare, nëse nevojitet.
- **PUNËSIM/ARSIMIM:** personi i kthyer mund të marrë pjesë në aktivitete të strukturuar të përditshme. Ai ose ajo duhet të punësohet ose të fillojë një kurs arsimor sa më shpejt të jetë e mundur.
- **TRAJTIM MJEKËSOR:** vënia në kontakt me

....

22 Burimi: Radicalisation Awareness Network (RAN). (2016). Dokument aktual, RAN YF&C dhe RAN H&SC: 'Working with families and safeguarding children from radicalisation'. Referuar nga https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-hand-sc/docs/ran_yf-c_h-sc_working_with_families_safeguarding_children_en.pdf

mjekët e familjes dhe shërbimin parësor për personin e kthyer. Ai/ajo duhet të jenë në gjendje të kontaktojë me mjekun kur të jetë nevoja. Personi i kthyer mund të ketë marrë trajtim mjekësor të organizuar nga qeveria kur ka mbërritur dhe më pas është arrestuar. Nëse është kështu, duhet të njoftohet specialisti i përgjithshëm.

- **TRAJTIM I SHËNDETIT MENDOR:** nëse paraqitet nevoja, personi i kthyer ndihmohet të kontaktojë me shërbimet lokale të shëndetit mendor për mbështetjen psikologjike, përmes këshillimit dhe ndihmës së specializuar. Kontrolli i shëndetit mendor duhet të përfshijë mjekët psikiatër, të cilët do të analizojnë gjendjen e tyre përmes vlerësimit social, somatik, psikiatrik etj.
- **NDIHME NE ÇËSHTJET LIGJORE:** mund të ketë çështje specifike ligjore për të cilat kërkohet asistencë, si p.sh.: njohja zyrtare e fëmijëve të personave të kthyer, pagesa e detyrimeve përpara se të largoheshin drejt territoreve të kontrolluara nga terroristët, ose si të ribashkohen me anëtarët e familjes me një kombësi tjetër. Kur nevojitet, i ofrohen personit të kthyer këshilla ligjore, duke i lidhur ata me një avokat (pa pagesë ose të ofruar nga shteti), ose përmes një koordinatori lokal.

Në vlerësim të praktikave të deritanishme, disa çështje që kërkojnë vëmendje të veçantë lidhen me një shumëllojshmëri ndërhyrjesh që shërbejnë për të garantuar sigurinë e të kthyerve (gra dhe fëmijë). Këto ndërhyrje fokusohen në rehabilitimin dhe risocializimin e tyre, në mënyrë të veçantë të fëmijëve, në një mjedis të sigurt dhe të qëndrueshëm (p.sh.: kthimi në shkollë, marrja e këshillimit, pjesëmarrja në aktivitete të kohës së lirë), që i adresohen mirëqenies së fëmijës dhe parandalimit të rrezikut të mundshëm të shndërrimit të sjelljeve të fëmijëve në sjellje të dhunshme dhe/ose të radikalizuara në të ardhmen.

Disa nga çështjet ligjore me të cilat përballen autoritetet shtetërore me personat e kthyer lidhen me: shtetësinë e fëmijëve të tyre, të lindur në

zonat e konfliktit; kujdestarinë e fëmijëve në rastet kur prindi/prindërit nuk janë të përshtatshëm të kujdesen për ta, pasi mund të jenë në burg, të paqëndrueshëm fizikisht/mendërisht, një rrezik potencial për fëmijën, ose kanë vdekur; ndjekjen penale të fëmijës në rastet kur është vërtetuar pjesëmarrja në aktivitete terroriste²³ etj.

- **ARSIMIM:** Aksesimi në arsim merr një rëndësi themelore për procesin e rehabilitimit të personave të kthyer. Është një faktor i rëndësishëm mbrojtës, sepse sjell një ndjesi sigurie, normalizon jetën e përditshme të familjes dhe sidomos të fëmijës, siguron ekspozimin ndaj diversitetit kulturor dhe rrit bashkëveprimin me individët jashtë shtëpisë. Parimi kryesor, gjatë punës me personat e kthyer në kontekstin arsimor, është “të kthehen në normalitet” sa më shpejt të jetë e mundur. Shkollat duhet të ofrojnë hapësirë të sigurt dhe të rregulluar, ku fëmijët të ndihen të mbështetur, ku ka strukturë dhe rregulla, në mënyrë që stresi të largohet. Rreziku që një nxënës të shihet si “i ndryshëm” duhet të minimizohet, duke bërë përpjekje edhe për të minimizuar vëmendjen.

Shkollat duhet të kushtojnë më shumë vëmendje për mbarëvajtjen e nxënësit të ri. Menaxhimi i shkollës duhet të sigurohet që fëmija të marrë vëmendje speciale, si dhe t’i mbajë të informuar prindërit rreth aktiviteteve të fëmijës dhe mirëqenies së tij. Ata mund t’i drejtojnë stafit pyetje, të përfshihen me fëmijën ose të caktojnë një anëtar të stafit për monitorimin e fëmijës nga afër. Programet speciale për fëmijët e kthyer duhet të parashikohen nga autoritetet shtetërore, duke bërë kujdes për të shmangur izolimin dhe identifikimin personal për trajtim “special”. Por, kjo nuk hedh poshtë nevojën për programe mbështetëse individuale të personalizuar pas një vlerësimi të nevojave. Vlerësimi duhet të kryhet me përfshirjen e të gjithë familjes dhe të rrjetit mbështetës që ekziston jashtë shkollës. Rezultatet do të ndihmojnë shkollën të vlerësojë kapacitetet mësimore.

....

23 Burimi: Neuchatel Memorandum on Good Practices for Juvenile Justice in a Counterterrorism Context,

GRUPET TEKNIKE NDËRSEKTORIALE – PRAKTIKË E MIRË

Kuadri ligjor (Neni 52, i Ligjit nr. 18/2017) parashikon se në çdo bashki dhe njësi administrative me mbi 3000 fëmijë ngrihet ad-hoc Grupi Teknik Ndërsektorial për mbrojtjen e fëmijës, me pjesëmarrje të aktoreve kryesorë të arsimit, shëndetësisë, policisë, shërbimeve sociale dhe aktorë të tjerë, të cilët identifikohen si të rëndësishëm për rastin që trajtohet. Ky mekanizëm ligjor mundëson një ndërhyrje ndërsektoriale të koordinuar. Detyrimi për raportim të çdo rasti të dyshuar apo të ndodhur të abuzimit, keqtrajtimit apo dhunës të fëmijët, i takon tashmë të gjithë profesionistët që punojnë me fëmijët, përfshirë mësuesit dhe psikologët e shkollave, punonjësit e institucioneve shëndetësore apo të përkujdesjes së fëmijës, publike ose private (duke parashikuar edhe sanksione në rast mospërbushjeje detyrimi).

3.4. KOMUNIKIMI DHE KOORDINIMI ME AKTORËT KRYESORË

3.4.1. KOMUNIKIMI DHE SHKËMBIMI I INFORMACIONIT

Një çështje e rëndësishme për bashkëpunimin multi-agjenci janë barrierat ligjore për shkëmbimin e informacionit që shpesh sillet si “informacion i klasifikuar”. Përgatitja e një protokollit komunikimi, si dhe një plani për t’u ndjekur, qartëson barrierat ligjore për shkëmbimin e informacionit mes agjencive të ndryshme dhe thekson mënyrën se si do të diskutohen dhe trajtohen çështjet gjatë takimeve multi-agjenci. Ai lejon gjithashtu qartësimin mbi zinxhirin e mbrojtjes në procesin e fluksit të informacionit (si kalohet informacioni nga shërbimi i sigurisë të policia dhe më pas te agjencitë e tjera).

3.4.2. ROLI KOORDINUES DHE MONITORUES I QENDRËS KUNDËR EKSTREMIZMIT TË DHUNSHËM

Qendra Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm²⁴ u krijua si rezultat i një sërë masash të ndërmarra nga Qeveria Shqiptare për të trajtuar shfaqjen e ekstremizmit të dhunshëm të shtetasit shqiptarë që u bashkuan në radhët e organizatave ekstremiste në konfliktet në Lindjen e Mesme vitet e fundit, duke përfshirë të ashtuquajturin Shtet Islamik në Siri dhe Irak (ISIS). Në vitin 2015, Qeveria Shqiptare zhvilloi dhe miratoi Strategjinë Kombëtare Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm, sipas një vendimi të Këshillit të Ministrave “Mbi miratimin e Strategjisë Kombëtare për Luftën Kundër Ekstremizmit të

Dhunshëm dhe Planit të Veprimit”, Nr. 930, i cili parashikon përfshirjen e aktorëve kryesorë në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm, duke promovuar vlerat demokratike dhe adresimin e atyre shqetësimeve në nivel lokal që mund të nxisin radikalizimin.

Pas miratimit të Strategjisë Kombëtare dhe Planit të Veprimit Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm, Këshilli i Ministrave krijoi njëkohësisht Qendrën për Koordinimin Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm në Shqipëri, si një qendër për koordinimin dhe zhvillimin e kapaciteteve të aktorëve lokalë dhe praktikuesve të vijës së parë, të përfshirë në përpjekjet për të luftuar ekstremizmin e dhunshëm në Shqipëri dhe rajon, duke ndarë praktikën më të mira dhe duke zhvilluar masa të bazuara në dëshmi efektive për të luftuar kërcënimet nga ekstremizmi i dhunshëm. Qendra Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm administrohet nga Zyra e Kryeministrit dhe financohet nga Buxheti i Shtetit.

Disa nga objektivat e funksionimit të Qendrës Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm janë:

- forcimi i koordinimit, bashkëpunimit dhe partneritetit në nivel lokal, kombëtar dhe ndërkombëtar, ndërmjet agjencive qeveritare, organizatave joqeveritare, sektorit privat, komuniteteve fetare dhe mediave, në identifikimin dhe zbatimin e ndërhyrjeve efektive;
- zbatimin e programeve të rehabilitimit dhe ri-integrimit me qëllim koordinimin në

....

nivel kombëtar duke respektuar parimin e ligjshmërisë, respektimit të të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, paanësisë, përgjegjshmërisë, profesionalizmit, ruajtja e të dhënave konfidenciale, mosdiskriminimit, kontrollit dhe llogaridhënies, duke bërë që ky proces të jetë efektiv në mekanizmin e funksionimit gjithëpërfshirës me institucionet e linjës!

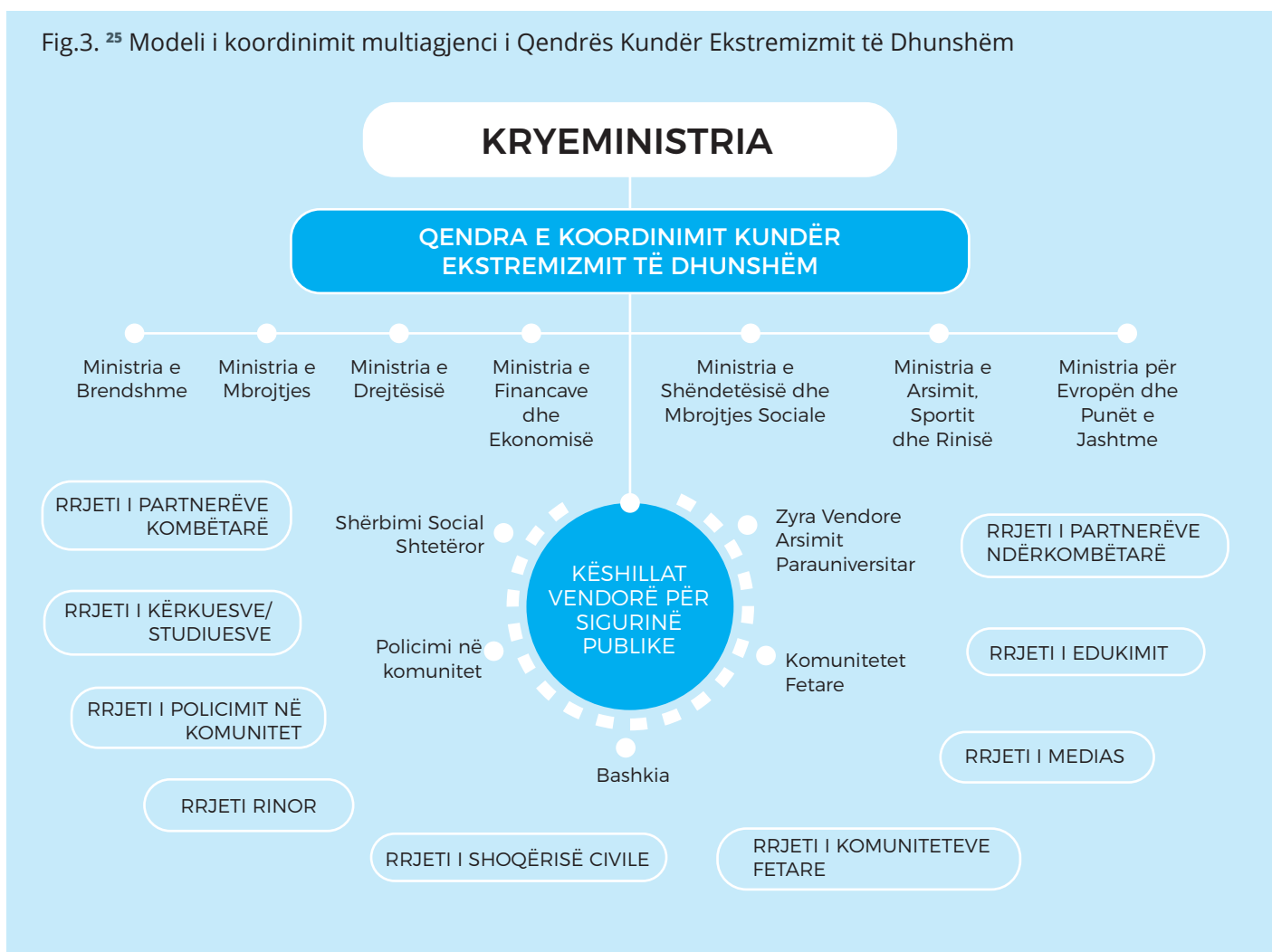
- inkurajimi i hulumtimit vendor si mjet për të kuptuar kushtet, faktorët dhe shkaqet që nxisin radikalizimin që mund të kalojë në dhunë dhe qëndresën e komunitetit ndaj ekstremizmit të dhunshëm;
- forcimi i qëndresës së komunitetit dhe zvogëlimi i tërheqjes ndaj radikalizimit

dhe ekstremizmit të dhunshëm nëpërmjet programeve dhe politikave të arsimit, punësimit dhe parandalimit nga policia në komunitet;

- ulja e ndikimit të propagandës ekstremiste në rrjetet sociale dhe rekrutimit në internet, duke shfrytëzuar mediat sociale si kanale të komunikimit për të promovuar narrativa alternative dhe mesazhe pozitive.

Qendra Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm synon të bashkëpunojë me aktorët e sektorit publik dhe privat për të ruajtur dhe promovuar vlerat e tolerancës dhe harmonisë fetare, mbrojtjen e të drejtave të njeriut, sundimin e ligjit dhe demokracisë, si dhe mbrojtjen e shoqërisë shqiptare nga ekstremizmi i dhunshëm.

Fig.3. ²⁵ Modeli i koordinimit multiagjenci i Qendrës Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm

....

25 Burimi: <https://cve.gov.al/about-us/>

3.4.3. ROLI I MEDIAS

Trajtimi i komunikimeve në lidhje me sfidat që paraqesin personat e kthyer kërkon përgatitje të kujdesshme. Një kërcënim i mundshëm, i kombinuar me perceptimin e atij kërcënimi nga publiku i gjerë, si edhe shqetësimet e publikut të gjerë mbi rehabilitimin e një personi që është kthyer nga "lufta" krah për krah me terroristët, krijon pritshmërinë për një vëmendje të lartë mediatike ndaj këtyre personave. Ata mund të bëhen gjithashtu çështje kontroverse, që tërheqin vëmendje të lartë publike për faktorë destabilizues siç janë grupimet ekstremiste. Autoritetet lokale dhe partnerët e tyre të shoqërisë civile dhe të komunitetit duhet të përgatiten për vëmendjen dhe presionin e shtuar mediatik dhe politik. Prandaj, është e rëndësishme që të përgatitet një strategji komunikimi e cila parashtron përjasjen e duhur se si duhet reaguuar ndaj personave të kthyer, idealisht përpara mbërritjes së tyre në komunitetin lokal²⁶.

Gjatë hartimit të një strategjie lokale komunikimi rreth personave të kthyer, duhet të merren parasysh një numër parimesh, të tilla si: analiza kontekstuale, njohja e komuniteteve, si dhe qëllimi specifik për çfarë ndërmerret kjo fushatë. Për përgatitjen e këtij dokumenti, trajnimin dhe ndjekjen e vazhdueshme të mënyrës së raportimit në media të këtyre rasteve, Qendra Kundër Ekstremizmit të Dhunshëm, së bashku me OSBE-në kanë ndërmarrë disa iniciativa trajnuese, por ende nuk ka një praktikë specifike të mirë e cila mund të referohet për këtë rast.

3.4.5. ROLI I AKTORËVE TË SHOQËRISË CIVILE

Shoqëria civile luan një rol vendimtar në "qasjen e integruar të shoqërisë" për parandalimin dhe luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit. Aktorët e shoqërisë civile pozicionohen qartë dhe garantojnë besueshmëri dhe përvojë në ndërhyrjet komunitare me grupe të veçanta, në identifikimin dhe adresimin e problemeve dhe pakënaqësive të individëve/grupeve më të prekshme ndaj ndikimit të grupeve ekstremiste të dhunshme²⁷. Rinia, gratë dhe

përfaqësuesit e komuniteteve janë aktorët kryesorë të shoqërisë civile në përpjekjet kundër ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizmit, për shkak të ndikimit dhe aftësisë së tyre për të nxitur ndryshime shoqërore.

Përfaqësuesit e komuniteteve mund të luajnë rol të rëndësishëm ndërmjetësish midis komuniteteve dhe autoriteteve qeveritare. Partneritetet janë të dobishme për trajtimin e një sërë shqetësimesh të lidhura me sigurinë publike, që përfshijnë edhe parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm. Puna me udhëheqësit e komunitetit për të krijuar ndjenjën e qëllimit të përbashkët mbi qasjen parandaluese ndaj ekstremizmit të dhunshëm është një investim i mirë, i cili çon në rezultate të suksesshme. Udhëheqja e komunitetit nuk kufizohet në stereotipet tradicionale dhe, për këtë arsye, do të ishte mirë të kishte angazhim në një sferë të gjerë të anëtarëve të komunitetit, pa dallim moshe, gjinie, përkatësie etnike dhe besimi kur kërkohet identifikimi dhe angazhimi i udhëheqësve të komunitetit. Udhëheqësit fetarë përfaqësojnë një formë të veçantë të udhëheqjes së komunitetit dhe komunitetet fetare janë disa nga institucionet më të organizuara civile në botë. Udhëheqësit fetarë shërbejnë jo vetëm si udhëheqës shpirtërorë, por dhe si vendimmarrës me ndikim popullor dhe politik në një komunitet. Në këtë mënyrë, roli i udhëheqësve fetarë në PCVE e tejkalon fushën e doktrinës fetare. Përtej "antidotit teologjik ndaj interpretimeve ekstremiste të fesë", mund të angazhohen aktorë fetarë në PCVE në role më të gjera dhe të shfrytëzohet ndikimi i tyre në qeverisje, zhvillim dhe ndërtimin e paqes. Programe të karakterit parandalues janë zbatuar nga shumë aktorë të shoqërisë civile dhe të komuniteteve fetare të tilla si: IDM-ja, Shoqata Internacionale SHIS, Këshilli Ndërfetar i Shqipërisë, Qendra Fokus "Në ndihmë të fëmijëve", Instituti për Aktivizëm dhe Ndryshim Social, Qendra për Nisma Ligjore Qytetare, Qendra e Gruas për Zhvillim dhe Kulturë, Save the Children, IOM-i, Komiteti Shqiptar i Helsinkit, UNICEF-i, Terre des Hommes, ICITAP-i etj.²⁸

....

26 Burimi: https://ec.europa.eu/home-affairs/orphan-pages/page/reporting-about-violent-extremism-and-pcve-challenges-journalists-recommendations_en

27 Burimi: OSBE, Manuali për rolin e shoqërisë civile ndaj PCVERLT https://www.osce.org/files/f/documents/2/2/400241_1.pdf

28 Burim: Qendra kundër Ekstremizmit të Dhunshëm, rubrika "Aktivitete", website: <https://cve.gov.al/category/activities-sq/>

Edukatorët/mësuesit/shkollat – Shkollat janë veçanërisht të ndjeshme ndaj ekstremizmit të dhunshëm, pasi konsiderohen rrugë të ndërveprimit shoqëror për të rinjtë në ndërtimin e identiteteve të tyre personale dhe shoqërore. Edukatorët, si profesionistë të vijës së parë, janë çelësi për të parandaluar ekstremizmin e dhunshëm, jo vetëm për shkak të aftësisë për të dhënë dije – me anë të së cilës ata mund të ushtrojnë ndikim mbi botëkuptimin dhe sistemin e vlerave të studentëve – por edhe për faktin se ata mund të identifikojnë individët e cenueshëm nga ndikimet dhe ata në nevojë për mbështetje. Trajnimi i mësuesve për të kuptuar rreziqet e ekstremizmit dhe për t’iu qasur situatës në mënyrë të kujdesshme dhe konstruktive është investim kritik. Ata mund të mbështesin përpjekjet për PCVE, nëpërmjet përgatitjes së kurrikulave dhe teksteve që nxisin respektin për diversitetin dhe promovojnë normat shoqërore jo të dhunshme. Mësuesit mund të luajnë një rol të vyer në rehabilitim dhe riintegrim, duke ofruar trajnime teknike profesionale dhe programe për të rritur aftësitë konjitive ndaj autorëve të dhunshëm dhe

ekstremistë në përgatitjen për rikthim në shoqëri.

Perspektiva gjinore (d.m.th. shqyrtimi i dallimeve midis roleve gjinore) është e rëndësishme në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm, pasi hedh dritë mbi dinamikën ekzistuese të fuqisë brenda një konteksti të caktuar socio-kulturor (p.sh. lidhur me çfarë pritet, lejohet dhe vlerësohet te një burrë ose te një grua, si dhe nga proceset vendimmarrëse). Përdorimi i perspektivës gjinore siguron një kuptim më të thelluar të mënyrës se si burrat angazhohen ndryshe nga gratë në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm. Përveç kësaj, kuptohet më mirë mënyra se si ekstremizmi i dhunshëm prek secilin prej tyre. Kjo lloj analize ndihmon në identifikimin e mundësive efektive të angazhimit të grave në parandalimin e ekstremizmit të dhunshëm. Ndikimi pozitiv i qasjes gjinore ndaj sfidave të sigurisë tashmë është testuar me sukses. Integrimi i një perspektive gjinore dhe përfshirja e grave në proceset paqeruajtëse kanë shtuar efektivitetin dhe mundësitë e zgjidhjes.

PJESA 4. PRAKTIKA TË MIRA R&R

4.1. RASTE STUDIMORE DHE PRAKTIKA TË MIRA

4.1.1. HOLANDA DHE QASJA NDAJ TË KTHYERVE

UDHËTIMI

Për të penguar individët që të udhëtojnë për t'u bashkuar me një organizatë terroriste, autoritetet vendore e kombëtare dhe organizatat e tjera punojnë së bashku. Kur zbulojnë se dikush dëshiron të bashkohet me një organizatë terroriste, personi diskutohet në një ekip multidisiplinor menaxhimi të çështjes. Ky ekip përbëhet nga komuna, policia kombëtare, prokuroria dhe palë të tjera lokale dhe kombëtare. Ata diskutojnë dhe caktojnë ndërhyrjet sipas rastit. Shembuj të ndërhyrjeve janë: marrja e pasaportave, përdorimi i sistemeve ndërkombëtare të identifikimit të udhëtarëve, urdhërarrestet evropiane ose masat e mbrojtjes së fëmijëve.

KTHIMI

Të kthyerit zbulohen sa më shpejt të jetë e mundur për të minimizuar kërcënimin që i kanosin shoqërisë. Prokuroria dhe policia hetojnë udhëtarët e njohur xhihadistë. Ata mund t'i nënshtrohen edhe një hetimi inteligjence. Këto hetime mund të zbulojnë gjithashtu se dikush dëshiron të kthehet në Holandë ose në Evropë. Në nivel ndërkombëtar, shkëmbehet informacion për të zbuluar personat e kthyer në kohë. Nëse një person i kthyer zbulohet jashtë Holandës, ai ose ajo mund të shoqërohet në Holandë nga policia ushtarake.

MBËRRITJA

Çdo i kthyer arrestohet për t'u marrë në pyetje dhe për t'u ndjekur penalisht në bazë të hetimit penal. Gjithashtu, bëhet një vlerësim për kërcënimin që paraqet secili person i kthyer. Të kthyerit i nënshtrohen gjithashtu diskutimit në një ekip multidisiplinor menaxhimi të çështjes.

PËRQASJA

Ekipi multidisiplinor i menaxhimit të çështjes vendos se cilat ndërhyrje individuale përshtaten më mirë për të minimizuar kërcënimin e mundshëm nga personi i kthyer. Kryesore është të ketë një përjasje të personalizuar. Shembuj të ndërhyrjeve janë: ndjekja penale, urdhrat e ndalimit, programet e kujdesit ose një program deradikalizimi. Nëse një person dënohet dhe si rrjedhojë burgoset, ai ose ajo i nënshtrohet ekipit multidisiplinor të menaxhimit të çështjes gjatë dhe pas burgimit.

4.1.2. DANIMARKA DHE QASJA "SAFECITY"

Qyteti i Kopenhagës (Danimarkë) zhvilloi një kuadër lokal për parandalimin e radikalizimit. Përpjekja e Kopenhagës për antiradikalizim është pjesë e nismës Safe City (Qytete të sigurta) dhe menaxhohet në bashkëpunim të ngushtë me punën për parandalimin e krimit dhe krijimin e një ndjesie sigurie në qytet. Qyteti punon ngushtë me klubet rinore, shërbimet sociale dhe policinë e Kopenhagës në parandalimin e radikalizimit.

4.1.3. SHQIPËRIA DHE KËSHILLAT VENDORË TË SIGURISË PUBLIKE

Në procesin e metodologjisë së ndërhyrjeve dhe garantimit të një qasjeje shumëdisiplinare, Shqipëria orientoi krijimin e këshillave vendorë të sigurisë publike, si praktikë që ndërlidh punën parandaluese me qasjet e policimit në komunitet, si dhe çështjeve të sigurisë dhe rendit publik. Kjo praktikë është zbatuar në pothuaj të gjitha bashkitë e vendit dhe ka garantuar ngritjen dhe funksionimin e KVSP-ve, si forma për adresimin e rasteve që do të paraqiten pranë këshillave për trajtim, ndjekje dhe hapa konkretë. Drejtuesi i KVSP-së në çdo bashki është kryetari i bashkisë, ndërsa anëtarë të KVSP-së janë drejtuesit e lartë të institucioneve vendore, që bëjnë pjesë në mekanizmat kundër dhunës në familje dhe dhunës me bazë gjinore apo mekanizmave kundër trafikimit.

4.1.4. KOSOVA DHE MODELI RIINTEGRUES

Qeveria e Kosovës ka krijuar një njësi të posaçme të quajtur Divizioni për Parandalim dhe Riintegrimin e Personave të Radikalizuar (DPRPR), i cili është përgjegjës i drejtpërdrejtë për riintegrimin e të kthyerve nga zonat e luftës në Siri dhe Irak. Kjo njësi, nga njëra anë, i jep përparësi rolit të komunitetit dhe familjes duke qenë se të kthyerit që nuk konstatohet se kanë kryer vepër penale rivendosen përsëri në komunitetet e tyre; dhe, nga ana tjetër, koordinon punën me institucionet e tjera qeveritare. Kjo njësi ka arritur të zhvillojë besim dhe partneritet të fortë me familjet e kthyer. Hapat që ndjek Kosova për të trajtuar të riatdhesuarit kanë të bëjnë me ofrimin e mbështetjes urgjente pas mbërritjes, si p.sh.: trajtimi mjekësor, strehimi i përkohshëm, përgatitja e dokumenteve personale. Në vijim të procesit gjyqësor, të riatdhesuarit ndahen në ish-luftëtarë të konfirmuar, të cilët arrestohen dhe përfshihen në qasjen ndëshkuese-restorative, si dhe joluftëtarët, të cilët përfshihen në mbështetjen e riintegrit social, që mbështetet dhe koordinohet nga DPRPR-ja. Shteti i Kosovës ofron mbështetje për strehimin (qeveria merr banesa me qira) e të rikthyerve të kësaj kategorie; ofron qasje në skemën e ndihmës sociale mujore; mbështetje për regjistrimin e fëmijëve në sistemin shkollor, përfshirë klasat e posaçme për ata që duhet të kapin nivelin; ofron ndihma për shëndetin mendor përmes vizitave në shtëpi, si dhe seancave private dhe familjare. Në këtë proces ndihmojnë edhe organizatat joqeveritare, të cilat ofrojnë mbështetje për trajtimin e traumave.

4.1.5. RAST STUDIMOR – KTHIMI I NJË GRUAJE ME TRE FËMIJË

Grua e kthyer, mosha 30 vjeçare, shkoi në Siri për 8 muaj me të shoqin dhe dy fëmijët. Ajo u kthye në fazat e fundit të shtatzënisë me një fëmijë të tretë dhe me dy fëmijët e tjerë. Presupozohet se i shoqi vdiq. Ajo nuk u arrestua, në pritje të hetimit, dhe tani jeton vetëm me tre fëmijët e saj dhe po përpiqet të gjejë punë. Që prej kthimit, janë përfshirë shumë organizata. Fillimisht u përfshinë shumë shërbime sociale, për shkak të gjendjes së saj psiko-emocionale, si dhe shqetësimeve rreth fëmijëve (të cilët ishin të kequshqyer kur u kthyen), duke monitoruar në vijimësi mirëqenien e tyre. Policia dhe bashkia janë përfshirë gjithashtu dhe e kanë vizituar

rregullisht. Një menaxher çështjeje është caktuar të koordinojë të gjithë kujdesin e nevojshëm. Në rrjetin e saj jozyrtar, motra e gruas së kthyer është aktive dhe e ndihmon atë nëse ka nevojë të shkojë nëpër takime ose të flasë me zyrtarët. Ajo është gjithashtu në kontakt me familjen e saj dhe njerëzit e bashkëshortit, por në një shkallë më të vogël.

MËSIMET E NXJERRA:

- Është e rëndësishme që të vlerësohet mundësia që një person i kthyer të rikthehet në territoret e kontrolluara nga terroristët, për shembull për t'u bashkuar me bashkëshortin ose bashkëshorten. Në këtë rast, kjo fillimisht duket shumë e mundshme, prandaj janë diskutuar mundësitë për të parandaluar largimin e saj drejt Sirisë, p.sh. duke i marrë pasaportën. Është e rëndësishme që të ketë rrjete zyrtare dhe jozyrtare që mund të ofrojnë informacion rreth personave të kthyer.
- Arritja e një marrëveshjeje mes shërbimeve sociale dhe personit të kthyer mund ta mbajë një familje bashkë. Këtu, kishte shqetësime rreth sigurisë së fëmijëve. Por personi i kthyer punoi me shërbimet sociale, duke iu përmbajtur pikave për të cilat palët ranë dakord dhe fëmijët nuk i morën.
- Është e rëndësishme që të shikohet rrjeti më i gjerë rreth personave të kthyer. Një prej sfidave në këtë rast është se nuk dihet çfarë ndikimi kanë njerëzit e bashkëshortit të saj, sepse edhe djali i tyre i dytë është nisur drejt Sirisë. Ekzistonte frika se mund të kishin ndikim të keq tek ajo dhe te fëmijët e saj.
- Investimi në lloje të ndryshme mbështetjeje dhe ndërtimi i një marrëdhënieje i ndihmon specialistët të vlerësojnë rrezikun dhe të gjejnë mundësi për shpëtim dhe deradikalizim. Ky person i kthyer u kontrollua për probleme të shëndetit mendor dhe tani merr ndihmë psikologjike. Ajo tani merr gjithashtu asistencë, ndërsa kërkon punë dhe aplikon për përfitimet që i nevojiten për të stabilizuar jetën e saj.

4.2. INSTRUMENTAT PËR PROGRAMET R&R

4.2.1. INSTRUMENTI I VLERËSIMIT TË RREZIKUT - RAN COE RETURNEE 45²⁹

RAN CoE Returnee 45 është një instrument hetimor për vlerësimin e rrezikut, që përdoret për vlerësimin e veprimtarisë së luftëtarëve të huaj terroristë të kthyer në përpjekjet e tyre për veprimtari të ardhshme kriminale, si edhe për të reduktuar kërcënimin e përdorimit të dhunës. Ky instrument ofron indikatorë për hetimin e përgjithshëm rreth motivimit, niveleve të angazhimit dhe faktorëve të tjerë të rrezikut për të gjitha fazat e ndryshme, që përfshijnë rekrutimin, udhëtimin, angazhimin dhe deri te kthimi i LHT-ve.

Nevoja për të zhvilluar këtë instrument doli nga vetë instrumentet ekzistuese të vlerësimin të rrezikut dhe mungesa e bashkërendimit specifik sipas parametrave të luftëtarëve të huaj terroristë të kthyer, si dhe orientimi kryesor i vlerësimin të rrezikut/nevojave vetëm për sistemin e burgjeve. Këtu mund të përmendim instrumentin e vlerësimin të rrezikut në burgje (VERA dhe VERA-2), dhe instrumentin e vlerësimin të rrezikut për qasje multi-agjenci (ERG22); instrumentat e vlerësimin të rrezikut për të ashtuquajturit “ujqër të vetmuar” (TRAP-18) etj.

Instrumenti i vlerësimin të rrezikut RAN CoE Returnee 45 ka disa karakteristika të përbashkëta dhe disa veçnti me instrumentat e tjerë, që lidhen specifikisht me fazat e ndryshme të planifikimit dhe shndërrimit të një individi në “luftëtar të huaj terrorist”.

Zbatueshmëria e këtij instrumenti nga shumë agjenci lehtëson mbledhjen dhe administrimin e të dhënave operacionale rreth personave të kthyer, në mënyrë që të identifikohen fusha specifike fokusi dhe të bëhet parandalimi i tyre gjatë planifikimit të ndërhyrjeve. Ai shërben si një listë kontrolli, që i lejon specialistit të ndërhyrjes të identifikojë me

shpejtësi nivelet e rrezikut në mënyrë që të hetohet një çështje e identifikuar. Është e domosdoshme që administrimi i këtij instrumenti të bëhet në koordinim me masa të tjera gjatë hetimit të veprës penale. Ky instrument nuk është mjet parashikues, por më shumë një mënyrë për të raportuar sjellje të rrezikshme që duhet të vlerësohen më tej nga profesionistët përkatës.

Gjatë vlerësimin analizohet arsyeja se pse një individ ka pikëzim/rezultat të lartë, të mesëm ose të ulët dhe identifikohen fushat që kanë nevojë për hetim të mëtejshëm. Është e rëndësishme që të vërehet se këto sjellje të rrezikshme kundërbalancohen nga faktorë mbrojtës, si edhe faktorë të mbështetjes së familjeve dhe faktorë të tjerë stabiliteti. Faktorët mbrojtës duhen faktorizuar në vlerësimin e përgjithshëm të rrezikut të personit të kthyer.

4.2.2. INSTRUMENTI I VLERËSIMIT TË RREZIKUT TË DHUNËS HCR-20

HCR-20³⁰ është një instrument që ndihmon vendimet e strukturuar në lidhje me rrezikun e dhunës. Që nga përdorimi për herë të parë në 1995 dhe përmirësimin të dytë në 1997, ky instrument është i përhapur dhe përdoret gjerësisht për vlerësimin e të dhunës. Është përkthyer në 20 gjuhë dhe është miratuar ose vlefësuar në më shumë se 35 vende. Versioni 3, i zhvilluar gjatë 5 viteve të fundit në bazë të testimit të gjerë klinik beta dhe vlerësimin empirik, premtan të jetë edhe më i dobishëm se paraardhësit e tij.

INDIKATORËT E PËRFSHIRË JANË:

INDIKATORËT HISTORIKË:

H1 Dhuna

Si fëmijë (nën 12 vjeç)

Si adoleshent (13-17 vjeç)

....

29 Burimi: Praktika të mira, GCTF, “Good Practices on Addressing the Challenge of Returning Families of Foreign Terrorist Fighters (FTFs)”, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjW96rAgovzAhWKGWkKHT_5BpkQFnoECAUQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.thegctf.org%2FPortals%2F1%2FDocuments%2FFramework%2520Documents%2F2018%2FGCTF-Good-Practices-on-Returning-Families-of-FTFs_ENG.pdf%3Fver%3D2018-09-25-101427-323&usg=AOvVaw0H1rS94eN0FzKJexBkmTdY dhe RAN Responses to returnees (2017), https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjW96rAgovzAhWKGWkKHT_5BpkQFnoECAUQAQ&url=https%3A%2F%2Futveier.no%2Fapp%2Fuploads%2Fsites%2F2%2Ffran-manual.pdf&usg=AOvVaw0ZkXAVs1y3mW68EDEDI375

30 Terminologjia në anglisht është “Historical, Clinical and Risk Management – 20 (HCR -20)”.

Si i rritur (18 vjeç e lart)

H2 Sjellje të tjera antisociale

Si fëmijë

Si adoleshent

Si i rritur

H3 Marrëdhëniet

Intime

Jointime

H4 Punësimi

H5 Përdorimi i substancave

H6 Çrregullime të rënda mendore

Çrregullime psikotike

Çrregullime të mëdha të humorit

Çrregullime të tjera të mëdha mendore

H7 Çrregullimi i personalitetit

Antisocial, psikopat, disocial

Tjetër

H8 Përvojat traumatike

Viktimizimi/trauma

Përvojat negative të rritjes së fëmijëve

H9 Qëndrime të dhunshme

H10 Përgjigjja e trajtimit ose mbikëqyrjes

INDIKATORËT KLINIKË

C1 Insight

Çrregullim mendor

Rreziku i dhunës

Nevojë për trajtim

C2 Ideacion ose synim i dhunshëm

C3 Simptomat e çrregullimeve të mëdha mendore

Çrregullime psikotike

Çrregullime të mëdha të humorit

Çrregullime të tjera të mëdha mendore

C4 Paqëndrueshmëria

Afektive

Të sjelljes

Njohës

C5 Përgjigjja e trajtimit ose mbikëqyrjes

Pajtueshmëria

Përgjegjshmëria

MENAXHIMI I RREZIKUT

R1 Shërbimet dhe planet profesionale

R2 Situata e jetesës

R3 Mbështetje personale

R4 Përgjigjja e trajtimit ose mbikëqyrjes

Pajtueshmëria

Përgjegjshmëria

R5 Stresi ose përballimi

4.2.3. INSTRUMENTI I VLERËSIMIT TË RREZIKUT ERG22+³¹

Udhëzuesi i rrezikut të ekstremizmit (ERG22+) është një instrument i strukturuar për gjykim profesional, që vlerëson rreziqet dhe nevojat e individëve të dënuar për vepra të ekstremizmit terrorist, të cilat jo domosdoshmërisht përfshijnë ekstremizmin e dhunshëm.

Ai bazohet në 22 tregues parësorë që ndahen në tri fusha: angazhimi, qëllimi dhe aftësitë. Secilit tregues i jepet një peshë e barabartë në vlerësim.

Faktori "+" tregon se jatë vlerësimit mund të shtohen indikatorë të tjerë kontekstualë.

....

31 Terminologjia në anglisht është "Extremism Risk Guidelines ERG22+".

4.2.4. VLERËSIMI I RREZIKUT TË EKSTREMIZMIT TË DHUNSHËM VERA-2R ³²

Vlerësimi i Rrezikut të Ekstremizmit të Dhunshëm, versioni 2-i rishikuar (VERA-2R), është krijuar posaçërisht për të analizuar rrezikun e ekstremizmit të dhunshëm, përmes qasjes së gjykimit të strukturuar profesional. VERA e parë u krijua në 2009-n dhe lindi nga nevoja në rritje për të vlerësuar rrezikun që paraqesin individët e dhunshëm të motivuar ideologjikisht. Instrumentet ekzistuese të vlerësimit të rrezikut, të përdorura për të vlerësuar faktorët rrezikues të lidhur me format e zakonshme të dhunës individuale, nuk ishin - dhe ende nuk janë - "të ndjeshëm" ndaj karakteristikave të njohura të terroristëve dhe ekstremistëve të dhunshëm.

VERA e parë u prezantua nga Pressman. Treguesit e përdorur në protokoll u bazuan në njohuritë ekzistuese të ekstremistëve të dhunshëm dhe terroristëve, për t'u integruar më pas në një metodologji të strukturuar të gjykimit profesional. VERA u prezantua nga Pressman si qasje konsultative. Pas reagimeve nga ekspertët e terrorizmit, analistët e sigurisë kombëtare dhe të zbatimit të ligjit – të cilët punojnë kundër krimeve të terrorizmit si dhe aplikimit të instrumentit ndaj terroristëve të dënuar në burgjet e sigurisë së lartë – VERA u rishikua dhe erdhi në variantin VERA-2. Të dhënat e besueshmërisë dhe vlefshmërisë (Pressman & Flockton, 2012) ishin pjesë e rishikimit.

VERA-2R është një version i rishikuar dhe i përmirësuar i VERA-2. Ky instrument përdor tregues dinamikë më të specifikuar, që janë në përputhje me procesin e radikalizimit ndaj ekstremizmit të dhunshëm. Statusi i këtyre indikatorëve të rrezikut dhe treguesve të zbutjes së rrezikut mund të ndryshojë me kalimin e kohës, në nivel individual. Monitorimi i këtyre treguesve në pikat e njëpasnjëshme në kohë lejon krijimin e trajektoreve të rrezikut, që janë thelbësore për vlerësimin, rritjen ose uljen e rrezikut në një nivel individual.

VERA-2R mund të përdoret si një qasje shtesë nga psikologë dhe psikiatër me njohuri për ekstremizmin e dhunshëm. Po ashtu, mund të përdoret nga analistë të shërbimeve të sigurisë dhe inteligjencës, punonjës të mjekësisë ligjore, përfshirë këtu

profesionistët e rehabilitimit psikosocial, strukturat policore ose të tjerë të ngarkuar me vlerësimin e individëve të dyshuar për vepra penale ekstremiste të dhunshme ose terrorizëm. Përdoruesit duhet të trajnohen me metodologjinë dhe interpretimin e VERA-2R para përdorimit të saj. Ata gjithashtu duhet të kuptojnë rolin dhe efektin e ideologjive që justifikojnë përdorimin e dhunës, treguesit e sjelljes dhe ndikimin e numrave dhe sistemeve të tjera të komunikimit. Për më tepër, vlerësuesit duhet të kenë njohur mbi treguesit e rrezikut që lidhen me ekstremizmin e dhunshëm, përkufizimet e kriterit dhe përparësitë dhe kufizimet e qasjes VERA-2R.

VERA-2R përmban 34 tregues, të lidhur veçanërisht me dhunën që shoqëron ekstremizmin. Ato ndahen në pesë fusha: besimet, qëndrimet dhe ideologjia; konteksti dhe synimi shoqëror; historia, veprimi dhe kapaciteti; angazhimi dhe motivimi; si dhe treguesit mbrojtës/lehtësues të rrezikut. Ekzistojnë 31 tregues shtesë të bazuar në literaturën shkencore mbi dhunën e përgjithshme, radikalizimin, xhihadizmin dhe terrorizmin. Ato ndahen në pesë fusha: historia kriminale; historia personale; radikalizimi, tiparet e personalitetit; dhe karakteristikat psikiatrike.

Vlerësuesi duhet të përdorë të gjithë informacionin objektiv të disponueshëm në vlerësimin e treguesve. Çdo tregues VERA-2R ka kriteret për tre nivele të vlerësimit (të ulët, të mesëm, të lartë), në përputhje me instrumentet e tjera të analizës së rrezikut që orientojnë gjykimin e justifikuar. Për arsye standardizimi, përdoruesi duhet të lexojë dhe zbatojë me kujdes shpjegimet për secilën nga tre nivelet e rrezikut. Gjykimi përfundimtar profesional bazohet në peshimin e të gjitha informacioneve dhe të dhënave në dispozicion në lidhje me treguesit e rrezikut. Vendimi përfundimtar nuk merret bazuar në një rezultat të përgjithshëm numerik.

Versioni VERA 2 është instrumenti që përdoret sot në sistemin penitenciar shqiptar.

....

32 Terminologjia në anglisht është "Violent Extremism Risk Assessment, version 2-revised (VERA-2R), by Pressman, Rinne, Duits, Flockton (2016).

4.2.5. PROTOKOLLI I VLERËSIMIT TË RADIKALIZIMIT TERRORIST³³

Protokolli i Vlerësimit të Radikalizimit Terrorist-18 (TRAP-18) është një instrument gjykimi të strukturuar profesional për rrezikun e sulmeve të synuara nga aktorët e vetëm. Ekipet e vlerësimit të kërcënimeve i hetojnë këto raste online dhe në terren; megjithatë, trazirat politike dhe pandemia COVID-19 i kanë bërë këto detyra shumë më të vështira. TRAP-18 i ndihmon ekipet t'i japin përparësi rasteve që paraqesin rrezik të lartë dhe kanë nevojë

për menaxhim aktiv, si dhe rasteve që janë me rrezik të ulët dhe kanë nevojë vetëm për monitorim pasiv. Vendime të tilla janë kritike për praktikën, ndaj TRAP-18 është i vetmi instrument i vërtetuar shkencërisht që mbështet zgjedhje të tilla operacionale ndaj kërcënimit terrorist.

PROTOKOLLI I VLERËSIMIT TË RADIKALIZIMIT TERRORIST-18 (TRAP-18)			
I. Faktorët e rrezikut historik	Shkalla e rrezikut: e ulët	Shkalla e rrezikut: mesatare	Shkalla e rrezikut: e lartë
1. Historiku i dhunës			
2. Moshë e re në incidentin e parë të dhunshëm			
3. Paqëndrueshmëria në marrëdhënie			
4. Problemet e punësimit			
5. Problemet e përdorimit të substancave			
6. Sëmundjet kryesore mendore			
7. Psikopatia			
8. Keqpërshtatjet e hershme			
9. Çrregullimet e personalitetit			
10. Dështimi i mëparshëm i mbikëqyrjes			
II. Artikujt klinikë (faktorët aktualë)	Shkalla e rrezikut: e ulët	Shkalla e rrezikut: mesatare	Shkalla e rrezikut: e lartë
11. Mungesa e informacioneve			
12. Qëndrimet negative			
13. Simptomat aktive të sëmundjeve kryesore mendore			

....

33 Terminologjia në anglisht "Terrorist Radicalization Assessment Protocol-18 (TRAP-18).

14. Impulsiviteti

15. Mungesa e reagimit ndaj trajtimit

III. Artikujt e menaxhimit të rrezikut (faktorët e ardhshëm)

Shkalla e rrezikut: e ulët

Shkalla e rrezikut: mesatare

Shkalla e rrezikut: e lartë

16. Planeve u mungon praktikiteti

17. Ekspozimi ndaj destabilizuesve

18. Mungesa e mbështetjes personale

19. Mospajtueshmëria me përpjekjet për ndreqje

20. Stresi

SHTOJCA

SHTOJCA 1.

MODEL "VLERESIMI I NEVOJAVE"

FAMILJA:
Përbërja familjare:
Instrumentat e përdorur:
<u>Historiku i familjes</u> (aspekti social, ekonomik, komunitar, shëndetësor, psikologjik etj. dhe shërbimet e përfituara)
Problematika kryesore:
Nevojat:
Psiko-sociale:
Ligjore
Edukimi:
Ekonomike:
Urgjente:
SITUATA AKTUALE E FAMILJES (PËRSHKRUAJ)
<u>Statusi ligjor i anëtarëve madhorë të familjes, marrëdhëniet me ligjin (raportet me strukturat e policisë, gjyqësorit, prokurorisë etj).</u>
<u>Shëndeti fizik dhe mendor/aftësi e kufizuar etj.</u>
<u>Edukimi/niveli i arsimimit</u>

Punësim/gjenerim të ardhurash/qëndrueshmëria/skema të NE, të ardhurat ekonomike, (formale-informale), planet dhe mundësitë për të ardhmen etj.

Kushtet e jetesës (Strehimi/banesa/çështje pronësie, sipërfaqe etj. (foto)

Vlerësimi psikologjik i secilit anëtar të familjes

Marrëdhëniet dhe dinamikat familjare

Marrëdhëniet komunitare/me fqinjët

Burimet mbështetëse aktuale të familjes (materiale ose jo)

Këndvështrimet/Perspektivat e familjes për të ardhmen

Çdo informacion tjetër i nevojshëm rreth familjes

Përmbledhje e analizës ku do të përfshihen pikat e forta e të dobëta, rreziqe potenciale dhe mundësitë:

SHTOJCA 2

MODEL "PLAN INDIVIDUAL TRAJTIMI"

FORMULARI I PLANIT INDIVIDUAL				
Nr. i regjistrimit (kodi):				
Data e miratimit të Planit Individual të Mbrojtjes:				
Data e rishikimit të Planit Individual të Mbrojtjes:				
Veprimet e nevojshme	Nevojat për mbrojtje që adresojnë këto veprime	Personi përgjegjës dhe buxheti	Afati kohor	Komente mbi progresin e arritur (datat)
Ndërmjetësim për vizitë te mjeku specialist		Mjeku i familjes dhe specialisti përkatës	Menjëherë dhe në vazhdim	
Mbështetje për mundësi punësimi		Bashkia dhe OJF-të		
Këshillim ligjor		OJF të fushës		
Ofrimi i një një banese sociale		Spektori social		
Mbështetje psiko-sociale		Spektori social dhe psikologu		
Mbështetje me paketa ushqimore		Spektori social dhe OJF-të partnere		
Etj.				
Persona të përfshirë në hartimin e PIM-it (firmat):				
Përfaqësuese e Shërbimit Social Rajonal:				
Inspektor i Policimit në Komunitet:				
Mjeku i Familjes:				
Inspektor i Arsimit:				
Specialistë i Problematikave të Komuniteteve:				
Përgjegjëse e Sektorit Social:				
Specialiste e Mbrojtjes së Fëmijëve:				
Specialiste e Barazisë Gjinore:				
Specialiste e Ndhmës Ekonomike:				
Personat të cilët nuk bien dakord me PIM-in dhe arsytet pse:				
Rishikimi dhe aprovimi nga drejtori i strukturës së shërbimeve sociale në bashki:				

BIBLIOGRAFIA

1. Beutel, A. (2015). Communities on the Front Lines Against Terrorism. Retrieved from National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism: <https://www.start.umd.edu/news/discussion-point-communities-front-lines-against-terrorism>
2. Bhulai, R. B., Fink, N. C., & Zeiger, S. (2014). The Roles of Families and Communities in Strengthening Community Resilience Against Violent Extremism. Abu Dhabi, UAE: Hedayah Center. Retrieved from <http://www.hedayahcenter.org/Admin/Content/File-34201674140.pdf>
3. Braniff, W. (2014, September 30). CVE: An Idea Whose Time Has Come. Retrieved from National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism: CVE <https://www.start.umd.edu/news/CVE-idea-whose-time-has-come>
4. Braniff, W. (2017, November 14). Recasting and Repositioning CVBE as a Grand Strategic Response to Terrorism. Retrieved from National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism: <https://www.start.umd.edu/news/recasting-and-repositioning-cve-grand-strategic-response-terrorism>
5. Council of the European Union. (2014). Revised EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism. Brussels, Belgium: European Union. Retrieved from <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%209956%202014%20INIT>
6. Executive Office of the President. (2011). Empowering Local Partners to Prevent Violent Extremism in the United States. Washington, DC: Government of the United States of America. Retrieved from https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/empowering_local_partners.pdf
7. Fink, N.C., Zeiger, S., & Bhulai, R. (2016). A Man's World? Exploring the Roles of Women in Countering Terrorism and Violent Extremism. Abu Dhabi, UAE: Hedayah Center and the Global Center on Cooperative Security. Retrieved from https://wiisglobal.org/wp-content/uploads/2016/07/AMansWorld_FULLL.pdf
8. Finnish Ministry of the Interior. (2012). Towards a Cohesive Society: Action Plan to Prevent Violent Extremism. Helsinki, Finland: Government of Finland. Retrieved from http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79460/sm_332012.pdf
9. Global Center on Cooperative Security. (2015, February 23). Rehabilitation and Reintegration of Returning Foreign Terrorist Fighters. Retrieved from The Washington Institute for Near East Policy: https://www.thegctf.org/documents/10162/140201/14Sept19_The+Hague-Marrakech+FTF+Memorandum.pdf
10. Global Counterterrorism Forum. (n.d.). Abu Dhabi Memorandum on Good Practices for Education and Countering Violent Extremism. Hague, Netherlands: Global Counterterrorism Forum. Retrieved from https://www.thegctf.org/documents/10162/159880/14Sept19_GCTF+Abu+Dhabi+Memorandum.pdf
11. Global Counterterrorism Forum. (n.d.). Ankara Memorandum on Good Practices for a Multi-Sectoral Approach to Countering Violent Extremism. Hague, Netherlands: Global Counterterrorism Forum. Retrieved from https://www.thegctf.org/documents/10162/159884/14Jan02_Ankara+Memorandum.pdf
12. Global Counterterrorism Forum. (n.d.). Good Practices on Community Engagement and Community-Oriented Policing as Tools to Counter Violent Extremism. Hague, Netherlands: Global Counterterrorism Forum. Retrieved from https://www.thegctf.org/documents/10162/159885/13Aug09_EN_Good+Practices+on+Community+Engagement+and+Community-Oriented+Policing.pdf
13. Global Counterterrorism Forum. (n.d.). Rome Memorandum on Good Practices for

Rehabilitation and Reintegration of Violent Extremist Offenders. Hague, Netherlands: Global Counterterrorism Forum. Retrieved from <http://www.uic.edu/scs/education/degree/online-mesa/erm-cert.html>

14. Global Counterterrorism Forum. (n.d.). The Hague – Marrakech Memorandum on Good Practices for a More Effective Response to the Foreign Terrorist Fighter Phenomenon. Hague, Netherlands: Global Counterterrorism Forum. Retrieved from https://www.thegctf.org/documents/10162/159879/14Sept19_The+Hague-Marrakech+FTF+Memorandum.pdf
15. Government of Canada. (2014). Use of Programs and Interventions with Canada's Federally Sentenced Radicalized Prisoners. Retrieved from Correctional Service Canada: <http://www.csc-scc.gc.ca/research/005008-0345-eng.shtml>
16. Hafez, M. (2016, February 19). The ties that bind: How terrorists exploit family bonds. Retrieved from Combating Terrorism Center: <https://www.ctc.usma.edu/posts/the-ties-that-bind-how-terrorists-exploit-family-bonds>
17. Hedayah Center and Global Center on Cooperative Security. (2015). Thinking Outside the Box: Exploring the Critical Roles of Sports, Arts and Culture in Preventing Violent Extremism. Abu Dhabi, UAE: Hedayah Center. Retrieved from <https://www.globalcenter.org/publications/thinking-outside-the-box-exploring-the-critical-roles-of-sports-arts-and-culture-in-preventing-violent-extremism/>
18. Hedayah Center and International Centre for Counterterrorism - The Hague. (2014). Developing Effective Counter-Narrative Frameworks for Countering Violent Extremism. Abu Dhabi, UAE: Hedayah Center. Retrieved from https://www.icct.nl/download/file/Developing%20Effective%20CN%20Frameworks_Hedayah_ICCT_Report_FINAL.pdf
19. Mastroe, C., & Szmania, S. (2016). Surveying CVE Metrics in Prevention, Disengagement and Deradicalization Programs. College Park, MD: National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, University of Maryland. Retrieved from https://www.start.umd.edu/pubs/START_SurveyingKEDHMetrics_March2016.pdf
20. McCauley, R., & Moaskalenko, S. (2008). Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20, 415-433. Retrieved from <http://www.brynmawr.edu/aschcenter/mccauley/webpage%20stuff/2008%20mechanisms%20rad%20McC%20Moskale.pdf>
21. Smith, A. (2015, February). Telling Stories: Preventing Violent Extremism Through Community Engagement. Retrieved from The Police Chief: <https://www.policechiefmagazine.org/telling-stories-preventing-violent-extremism-through-community-engagement/>
22. United Nations General Assembly. (2006). 60/288: The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy. New York, NY: United Nations. Retrieved from <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy>
23. USAID. (2015, February 19). The Development Response to Violent Extremism. Retrieved from USAID: <https://www.usaid.gov/news-information/fact-sheets/development-response-violent-extremism>
24. Zeiger, S. (2014). Disengagement and Deradicalization. Abu Dhabi, UAE: Hedayah Center. Retrieved from <http://www.hedayahcenter.org/Admin/Content/File-23201693446.pdf>
25. Zeiger, S. (2014). Education and Countering Violent Extremism. Abu Dhabi, UAE: Hedayah Center. Retrieved from <http://www.hedayahcenter.org/Admin/Content/File-228201585054.pdf>
26. Zeiger, S. (2014). Narratives and Counter-Narratives. Abu Dhabi, UAE: Hedayah Center. Retrieved from <http://www.hedayahcenter.org/Admin/Content/File-228201585116.pdf>
27. Dutch General Intelligence and Security Service (2017), Focus on Returnees. E disponueshme në [https:// english.aivd. nl/publications/publications/2017/02/15/ publication- focus-on-returnees](https://english.aivd.nl/publications/publications/2017/02/15/publication-focus-on-returnees).
28. Dutch General Intelligence and Security Service (2016), Life with ISIS: the Myth Unravelling. E disponueshme në <https://english.aivd.nl/publications/publications/2016/06/17/life-with-isis-the-myth-un-ravelled-available-in-arabic>.

29. Moghaddam, F.M., *The Staircase to Terrorism; A Psychological Exploration*, Georgetown University 2005. E disponueshme në [http://www.uni-bielefeld.de/ikg/zick/Moghaddam%20\(2005\)%20staircase%20model.pdf](http://www.uni-bielefeld.de/ikg/zick/Moghaddam%20(2005)%20staircase%20model.pdf).
30. Radicalisation Awareness Network (RAN), *Collection of Approaches and Practices*. E disponueshme në https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices_en
31. Radicalisation Awareness Network (RAN). (2016). Ex post paper, RAN YF&C and RAN H&SC: 'Working with families and safeguarding children from radicalisation'. E disponueshme në https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-h-and-sc/docs/ran_yf-c_h-sc_working_with_families_safeguarding_children_en.pdf
32. Radicalisation Awareness Network (RAN). (2016). Issue Paper: 'Child returnees from conflict zones'. E disponueshme në https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_child_returnees_from_conflict_zones_112016_en.pdf
33. Bytyci, Fatos. "Kosovo Brings Back Fighters, Families of Jihadists from Syria." Reuters, 20 prill 2019. <https://www.reuters.com/article/us-kosovo-syria/kosovo-brings-back-fighters-families-of-jihadists-from-syria-idUSKCN1RW003>.
34. Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. *Reintegration of Former Child Soldiers*. Nju Jork: Sekretariati i Kombeve të Bashkuara, 2018. <https://childrenandarmedconflict.un.org/wp-content/uploads/2018/09/Reintegration-brochure-layout.pdf>
35. Organizata pwr Siguri dhe Bashkwpunim nw Evropw (OSBE). *Non-custodial Rehabilitation and Reintegration in Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization That Lead to Terrorism A Guidebook for Policymakers and Practitioners in South-Eastern Europe*. Vjenw, OSBE, 2020. <https://www.osce.org/secretariat/444838?download=true>.
36. Shtuni, Adrian. "Western Balkans Foreign Fighters and Homegrown Jihadis: Trends and Implications, *Combating Terrorism*." CTC Sentinel 12, no. 7 (13 gusht 2019):18-24. <https://ctc.usma.edu/western-balkans-foreign-fighters-homegrown-jihadis-trendsimplications/>
37. Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara. *Konventa për të Drejtat e Fëmijëve*. Nju Jork: Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara, 1989. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/faqs/crc.aspx>
38. "Resolution 70/291 [The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy Review]" (A/RES/70/291) 1 July 2016. <https://www.un.org/sc/ctc/news/document/a-res-70-291-the-united-nations-global-counter-terrorism-strategy-review/>
39. Zyra e Kombeve të Bashkuara për Luftën kundër Terrorizmit (UNCCT). *Children Affected by the Foreign-fighter Phenomenon: Ensuring a Child Rights-based Approach*. Nju Jork: UNCCT, 2019. https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/sites/www.un.org.counterterrorism.ctitf/files/ftf_handbook_web_reduced.pdf.

udhëzues

**PËR PUNONJËSIT E
ADMINISTRATËS PUBLIKE DHE
STRUKTURAVE SHTETËRORE**

Rreth mbështetjes rehabilituese
dhe riintegruese për personat që
kthehen nga zonat e konfliktit